NOWA PODSTAWA PROGRAMOWA 2022

W centrum uwagi

2

Podręcznik do wiedzy o społeczeństwie
dla liceum ogólnokształcącego i technikum

Zakres rozszerzony

MATERIAŁ EDUKACYJNY
zawiera fragment publikacji

nowa era

MATERIAŁ EDUKACYJNY
zawiera fragment publikacji

Sławomir Drelich
Arkadiusz Janicki
Ewa Martinek

W centrum uwagi

2

Podręcznik do wiedzy o społeczeństwie
dla liceum ogólnokształcącego i technikum

Zakres rozszerzony

nowa era
Twoje mocne strony

Spis treści

1. Aktywność obywatelska

1. Społeczeństwo obywatelskie ... 6
2. Organizacje pozarządowe ... 16
3. Spółdzielczość ... 26
4. Organizacje społeczno-zawodowe ... 34
Podsumowanie ... 42

2. Polityka

1. Istota polityki ... 46
2. Myśl polityczna ... 52
3. Totalitaryzm ... 62
4. Demokracja ... 72
5. Współczesna demokracja – problemy i zagrożenia ... 82
6. Kultura polityczna ... 94
7. Wspólnota polityczna ... 106
Podsumowanie ... 116

3. Komunikowanie i media

1. Komunikacja społeczna ... 122
2. Media masowe ... 130
3. Komunikacja perswazyjna ... 138
4. Międzynarodowe *public relations* ... 152
5. Wolność słowa ... 162
Podsumowanie ... 172

4. Prawo i prawa człowieka

1. Prawo i jego rodzaje ... 178
2. System prawa ... 190
3. Źródła prawa ... 200
4. Prawo cywilne i rodzinne ... 214
5. Prawo karne ... 226
6. Prawo administracyjne ... 238
7. Prawa człowieka ... 246
8. Ochrona praw człowieka ... 258
Podsumowanie ... 274

Konstytucja RP (fragmenty) ... 281
Słownik wybranych pojęć ... 314
Indeks rzeczowy i osobowy ... 319

1 Aktywność obywatelska

1. Społeczeństwo obywatelskie
2. Organizacje pozarządowe
3. Spółdzielczość
4. Organizacje społeczno-zawodowe

1 Społeczeństwo obywatelskie

istota i idee społeczeństwa obywatelskiego | polskie tradycje społeczeństwa obywatelskiego | ruch organicznikowski | społeczeństwo obywatelskie w Polsce w XX i XXI w.

Podczas obserwacji życia społecznego łatwo można zauważyć, że aktywność obywateli w sferze publicznej nie ogranicza się tylko do realizacji praw politycznych – np. do głosowania w wyborach – czy do załatwiania różnego rodzaju spraw urzędowych. Oprócz tego podejmują oni z własnej inicjatywy – zazwyczaj w grupach – szereg innych działań o bardzo zróżnicowanym charakterze. Aktywności te są przejawem funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Co oznacza to pojęcie? Jak społeczeństwo obywatelskie rozwijało się Polsce w przeszłości? Jak funkcjonuje współcześnie?

Czym jest społeczeństwo obywatelskie?

Konstytucja RP: art. 12, 58

Społeczeństwo obywatelskie można opisywać jako zbiorowość, której członkowie na wiele różnorodnych sposobów działają w przestrzeni publicznej, aby zrealizować określone cele. Co ważne, jednostki podejmują te aktywności z własnej inicjatywy, wspólnie z innymi i niezależnie od organów władzy państwowej.

Działania członków społeczeństwa obywatelskiego mogą dotyczyć bardzo zróżnicowanych dziedzin życia zbiorowego (np. polityki, edukacji, gospodarki) i przybierać różne formy: od jednostkowych wystąpień , takich jak manifestacje, marsze, pikiety i strajki, po współpracę w organizacjach pozarządowych (→ zob. temat 2). Aktywność obywatelska przejawia się również w wykorzystaniu inicjatywy ludowej i uczestnictwie w konsultacjach społecznych, a także w nieposłuszeństwie obywatelskim. O tych formach działalności dowiesz się więcej w rozdziale 3 podręcznika.

Często przez społeczeństwo obywatelskie rozumie się ogół organizacji społecznych powołanych przez obywateli – np. stowarzyszeń, fundacji, związków zawodowych – które są niezależne od państwa. Dla niektórych badaczy wyznacznikiem jakości społeczeństwa obywatelskiego jest właśnie skala zrzeszania się obywateli w organizacjach pozarządowych.

Co jest niezbędne do powstania społeczeństwa obywatelskiego?

Warunkiem funkcjonowania takiego społeczeństwa jest **postawa obywatelska** jego członków. Wymaga ona, aby jednostki kierowały się dobrem wspólnym w swoich działaniach – zarówno samodzielnych, jak i podejmowanych w grupach – oraz dążyły do zapewnienia optymalnej realizacji interesów społeczności, do której należą. Postawa obywatelska oznacza również, że obywatele są gotowi przyjąć odpowiedzialność za los własnej wspólnoty.

Koniecznym warunkiem ukształtowania się społeczeństwa obywatelskiego jest swobodna aktywność publiczna obywateli. Aby jednak mogła się ona w pełni rozwinąć, obywatele muszą mieć zagwarantowany szeroki zakres praw i wolności, m.in. wolność słowa, organizowania zgromadzeń i zrzeszania się. Niezbędne jest również funkcjonowanie organów stojących na straży tych praw, np. Trybunału Konstytucyjnego czy Rzecznika Praw Obywatelskich. Z tych względów najbardziej sprzyjające warunki dla rozwoju społeczeństwa obywatelskiego stwarza ustrój demokratyczny. W pewnym zakresie może ono jednak funkcjonować także w państwach niedemokratycznych, o czym będzie mowa w dalszej części tego tematu.

Funkcje społeczeństwa obywatelskiego

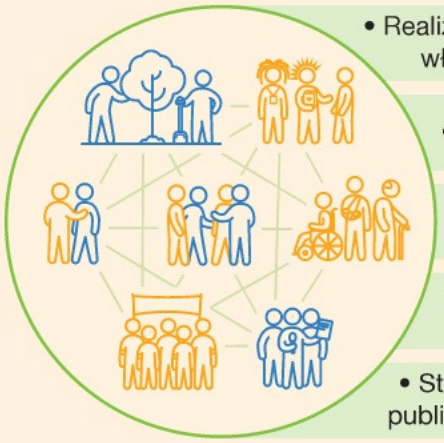

- Realizacja zadań społecznych znajdujących się poza sferą działania władzy publicznej.
- Kontrolowanie decyzji i działań instytucji państwowych.
- Umożliwianie różnym grupom społecznym wyrażania i realizacji własnych interesów.
- Ochrona sfery życia prywatnego obywateli przed nadmierną ingerencją ze strony państwa.
- Stwarzanie obywatelom możliwości aktywnego działania w sferze publicznej.

Idee społeczeństwa obywatelskiego

Koncepcje dotyczące obywatelskości pojawiały się już w czasach starożytnych. Wybitni myśliciele tego okresu – Grek **Arystoteles** i Rzymianin **Cyceron** – utożsamiali społeczeństwo obywatelskie z uczestnictwem obywateli w życiu państwa, które uznawali za naturalne środowisko dla człowieka. Co ważne, filozofowie starożytni nie oddzielali państwa od społeczeństwa. Do tej antycznej teorii w późniejszych epokach nawiązywali m.in. **Niccolò Machiavelli** [czyt.: nikolo makiaweli] i **Jean-Jacques Rousseau** [czyt.: żą żak ruso].

Zmianę w rozumieniu społeczeństwa obywatelskiego zapoczątkowali przedstawiciele liberalizmu. **John Locke** [czyt.: dżon lok] utożsamiał je ze szczególną postacią państwa, w którym rządy prawa i podział władz gwarantują szeroki zakres indywidualnych wolności. Locke kładł więc nacisk na to, aby obywatel miał swobodę działania. Wskazywał, że społeczeństwo obywatelskie pełni funkcję kontrolną wobec rządu i umożliwia swoim członkom wywieranie presji na organy władzy.

Odmienne koncepcje dotyczące społeczeństwa obywatelskiego zostały sformułowane w XIX w. przez filozofów **Georga Wilhelma Friedricha** [czyt.: fridrisia] **Hegla** i **Alexisa de Tocqueville'a** [czyt.: aleksisa de tokwila]. Hegel uznawał je za jedno z ogniw rozwoju ludzkości. Pierwszym z nich miała być rodzina, drugim – właśnie społeczeństwo obywatelskie, które pojmował jako sferę realizacji własnych interesów przez jednostki i grupy, a trzecim – państwo. Dwa ostatnie elementy niemiecki myśliciel uważał za blisko ze sobą powiązane. Jednym z najważniejszych zadań państwa jest przecież zapewnienie ładu w przestrzeni publicznej – rozwiązywanie pojawiających się w niej konfliktów oraz ochrona praw jednostek i grup społecznych.

Z kolei de Tocqueville jako pierwszy wyraźnie oddzielił państwo od społeczeństwa obywatelskiego, które rozumiał jako sieć relacji między ludźmi podejmującymi wspólne działania w sferze publicznej. Działalność ta polega przede wszystkim na tworzeniu organizacji, które realizują cele ważne dla swoich członków, a także dla ogółu obywateli. Do społeczeństwa obywatelskiego francuski filozof nie zaliczał natomiast relacji łączących jednostki i instytucje państwowe.

Współcześni myśliciele zazwyczaj w mniejszym stopniu wskazują na sprzeczności między społeczeństwem obywatelskim a władzą państwową. Kładą natomiast nacisk na jego niezależność, a także na oddolny i dobrowolny charakter działań obywateli (→ zob. przykład na kolejnej stronie).

Przykład

Współczesne wizje społeczeństwa obywatelskiego
Ralf Dahrendorf [czyt.: darendorf] → „Społeczeństwa obywatelskie charakteryzują się ogólnie przez istnienie autonomicznych, tj. niesterowanych przez państwo ani inny ośrodek, organizacji i instytucji jako organów woli ludu".
Michael Walzer [czyt.: majkel łolzer] → „Przestrzeń niewymuszonego ludzkiego stowarzyszenia, a także sieć stosunków, nawiązanych w imię rodziny, wiary, interesu oraz ideologii, ażeby tę przestrzeń wypełnić".
Francis Fukuyama [czyt.: fransis fukujama] → Społeczeństwo zorganizowane w spójne grupy – jak komitety rodzicielskie […], organizacje kontroli standardów w życiu publicznym (*watchdog groups*) czy organizacje rzecznictwa interesów poszczególnych środowisk […]".

Tradycje społeczeństwa obywatelskiego w Polsce

Polskie tradycje społeczeństwa obywatelskiego sięgają XIX w., kiedy to Polacy wykorzystywali różne formy samoorganizacji, aby zachować swoją narodową tożsamość w realiach zaborów. Działalność obywatelska była wówczas wymierzona przeciwko władzy państwowej i jej celom. Doświadczenia polskiego ruchu spółdzielczego, kółek rolniczych, towarzystw przemysłowych, naukowych i edukacyjnych, tajnego nauczania czy działalności wydawniczej prowadzonej poza cenzurą wpłynęły na uformowanie się postaw obywatelskich w XX-wiecznej Polsce. Niektórzy historycy wywodzą polskie tradycje obywatelskie z okresu jeszcze wcześniejszego – z republikańskiego ustroju Polski przedrozbiorowej.

Dziedzictwo I Rzeczypospolitej

Podczas gdy od późnego średniowiecza w krajach Europy Zachodniej zwiększało się znaczenie mieszczaństwa, które zdobywało wpływy polityczne, w Polsce najważniejsze decyzje wciąż podejmowano w stanie szlacheckim. W okresie rządów Jagiellonów szlachta stanowiła 10% wszystkich mieszkańców I Rzeczypospolitej i tworzyła wspólnotę obywatelską – jej przedstawiciele wymuszali na kolejnych władcach nadania przywilejów, które rozszerzały zakres szlacheckiej władzy przy jednoczesnym ograniczeniu kompetencji króla. W ten sposób ukształtowała się demokracja szlachecka, której fundamentem stała się tzw. złota wolność szlachecka.

Przykład

Sejmiki ziemskie i sejmy obozowe
Najpowszechniejszą formą bezpośredniego uczestnictwa szlachty w procesie decyzyjnym były obrady sejmików ziemskich i sejmów obozowych. Te pierwsze były zgromadzeniami szlachciców pochodzących z danego województwa bądź regionu. Od połowy XV w. sejmiki ziemskie wyłaniały przedstawicieli na sejm walny, a ich uprawnienia były systematycznie poszerzane. Kompetencje te obejmowały m.in. udzielanie instrukcji posłom na sejm walny, decydowanie o rozdziale wpływów z podatków, wybór niektórych urzędników państwowych. Szczególnym typem szlacheckiego zgromadzenia był sejm obozowy obradujący podczas wojny, po zwołaniu pospolitego ruszenia. Był to właściwie sejm walny, którego głównym celem było wymuszenie na królu, aby wycofał się z podjętej decyzji lub udzielił kolejnego przywileju – szlachta wywierała w ten sposób nacisk na władze centralne będące w trudnej sytuacji w związku z działaniami wojennymi. Dzięki systemowi sejmików stan szlachecki – jako jedyny posiadający w I Rzeczypospolitej wolności oraz prawa polityczne i obywatelskie – był w stanie skutecznie paraliżować działania władcy i forsować korzystne dla siebie rozwiązania.

Przykład

Liberum veto
Wyjątkową w dziejach europejskiego parlamentaryzmu instytucją ustrojową było *liberum veto* (łac. „wolne nie pozwalam"). Było to uprawnienie, które w okresie Rzeczypospolitej Obojga Narodów umożliwiało każdemu posłowi zerwanie sejmu i doprowadzenie do unieważnienia wszystkich uchwalonych na nim decyzji. Rozwiązanie to wprowadzało *de facto* wymóg jednomyślności i obdarzało każdego szlacheckiego przedstawiciela gigantyczną władzą. *Liberum veto* jest oceniane przez historyków bardzo krytycznie: nie było – jak chcieli jego obrońcy – formą ochrony indywidualizmu i praw obywatelskich, ale stało się główną przyczyną polskiej anarchii, która doprowadziła do upadku Rzeczypospolitej.

Ruch organicznikowski

W drugiej połowie XIX w., po klęsce kolejnych powstań narodowowyzwoleńczych, pojawiła się nowa koncepcja walki o przetrwanie polskiego narodu pod zaborami. W rodzimej myśli społecznej rozwinął się nurt utożsamiany z **pracą organiczną**. Obejmowała ona każdą formę legalnego, oddolnego działania, którego celem było wzmocnienie siły i organizacji polskiego społeczeństwa oraz zachowanie polskiej narodowości w okresie braku własnego państwa. Tzw. ruch organicznikowski był najmocniejszy w drugiej połowie XIX w. Jego przedstawicieli określa się jako **organiczników**.

Organicznicy odwoływali się do kilku ważnych wartości i idei. Głównymi elementami ich programu były:

- **praca** – jej celem była poprawa sytuacji ekonomicznej społeczeństwa, zakładała osobiste poświęcenie dla dobra ogółu;
- **oświata** – umożliwiała nie tylko podniesienie poziomu życia umysłowego i wykształcenia Polaków, lecz także uświadomienie najniższych warstw społecznych i budowę jedności narodowej;
- **unowocześnienie społeczeństwa** – głównie dzięki stworzeniu odpowiednich warunków do wykształcenia się i rozwoju polskiej klasy średniej (skupiającej drobnych i średnich przedsiębiorców i handlowców) oraz inteligencji;
- **solidaryzm społeczny** – miał umożliwić współdziałanie różnych warstw społecznych, rozwój świadomości narodowej oraz umocnienie narodowej wspólnoty;
- **tworzenie polskich towarzystw i organizacji** – skupiały one przedstawicieli różnych grup społecznych i podejmowały inicjatywy dla dobra ogółu społeczeństwa.

Organicznicy zrezygnowali z celów politycznych, przede wszystkim z działań, których celem byłoby odzyskanie przez Polskę niepodległości. Skupiali się za to na promowaniu rozwoju gospodarczego i społecznego, edukowaniu społeczeństwa oraz podnoszeniu jego zamożności i jakości życia. Zakładano, że lepsza sytuacja finansowa oraz dobre wykształcenie pozwolą Polakom zachować odrębność narodową mimo polityki germanizacyjnej i rusyfikacyjnej władz zaborczych.

Przedstawiciele ruchu organicznikowskiego postrzegali społeczeństwo jako jeden żywy organizm, w którym dopiero harmonijne funkcjonowanie każdego z organów gwarantuje zdrowie. Dlatego uważali, że niezwykle ważnym zadaniem członków warstw uprzywilejowanych jest działalność na rzecz rozwoju umysłowego i duchowego warstw niższych, przede wszystkim chłopów i robotników.

Przykład

Towarzystwo Naukowej Pomocy (TNP)
TNP rozpoczęło swoją działalność w 1841 r. Do jego podstawowych zadań należało prowadzenie działalności patriotyczno-wychowawczej oraz zbieranie funduszy na wsparcie kształcącej się młodzieży, która pochodziła z niezamożnych warstw społecznych. Ze stypendiów i pożyczek udzielanych przez organizację korzystały setki ubogich uczniów oraz studentów. Pośrednim celem TNP było zwiększenie liczebności polskiej inteligencji i drobnomieszczaństwa. Wielu stypendystów Towarzystwa po zakończeniu nauki zaangażowało się w prace polityczno-społeczne.

Główni przedstawiciele ruchu organicznikowskiego

Przedsięwzięcia organiczników miały charakter oddolny, dzięki czemu można rozpatrywać je jako przejawy funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego. Wielu z nich angażowało swoje prywatne środki finansowe, aby wcielać w życie ideały pracy organicznej. Edward Raczyński współfinansował budowę pierwszego wodociągu w Poznaniu, a z inicjatywy ks. Augustyna Szamarzewskiego powstała spółdzielnia oszczędnościowo-kredytowa dla rolników i rzemieślników.

Najprężniej ruch organicznikowski działał na terenie Wielkopolski (w ówczesnym Wielkim Księstwie Poznańskim, czyli w zaborze pruskim). Jego najaktywniejszymi przedstawicielami byli przedsiębiorcy, kupcy, intelektualiści, przemysłowcy i ziemianie, choć znaleźć można wśród nich również duchownych. Do najbardziej znanych organiczników zalicza się gen. Dezyderego Chłapowskiego, Karola Marcinkowskiego, Hipolita Cegielskiego, ks. Augustyna Szamarzewskiego, ks. Piotra Wawrzyniaka, Maksymiliana Jackowskiego.

Przykład

Hipolit Cegielski

Ten przedstawiciel ruchu organicznikowskiego jest uznawany za prekursora polskiego przemysłu. Założone przez niego sklep narzędzi rolniczych i warsztat naprawczy szybko przekształciły się w dużą fabrykę. Produkowane w niej maszyny i przyrządy przyczyniły się do modernizacji rolnictwa w Wielkopolsce. Cegielski uczestniczył w pracach Towarzystwa Pomocy Naukowej i Towarzystwa Przemysłowego. Był jednym z twórców polskiej prasy w Wielkim Księstwie Poznańskim. W 1848 r. założył pierwszy niezależny polski dziennik – „Gazetę Polską". W 2000 r. w Poznaniu powstało Towarzystwo im. Hipolita Cegielskiego. Głównym celem tej organizacji jest propagowanie tradycji organicznikowskiej i upowszechnianie wiedzy o dokonaniach wybitnego patrona.

Pomnik Hipolita Cegielskiego w Poznaniu

Przykład

Hotel Bazar

W 1838 r. Karol Marcinkowski założył w Poznaniu spółkę akcyjną Bazar. Mimo że akcjonariuszami byli w większości ziemianie, głównym celem tego przedsiębiorstwa pozostawała budowa polskiego mieszczaństwa, a jego zyski przekazywano na realizację inicjatyw społeczno-kulturalnych. Główną siedzibę spółki, zwaną Hotelem Bazar, wzniesiono w 1841 r. – budynek zlokalizowany w centrum Poznania był ośrodkiem polskiego ruchu narodowego i pełnił wiele różnorodnych funkcji. W gmachu mieściły się restauracja i kasyno, a swoje siedziby utrzymywały w nim takie instytucje, jak Centralne Towarzystwo Gospodarskie, Towarzystwo Pomocy Naukowej, Bank Włościański, oraz redakcje ważnych polskich czasopism: „Dziennika Poznańskiego", „Kuriera Poznańskiego", „Orędownika". Pomieszczenia na parterze były zajmowane przez polskie placówki handlowe i warsztaty rzemieślnicze – jedna z zasad działania spółki Bazar zakładała dzierżawienie lokali usługowych wyłącznie Polakom.

Przykład

Działalność ks. Piotra Wawrzyniaka
Ten wybitny działacz społeczny i gospodarczy był na przełomie XIX i XX w. nie tylko jednym z najważniejszych bohaterów polskiego oporu wobec germanizacji w Wielkopolsce, lecz także jednym z najaktywniejszych budowniczych społeczeństwa obywatelskiego. Kierował realizacją inicjatyw mających na celu wspieranie polskich przedsiębiorców i rolników (m.in. tworzył spółki dążące do utrzymania własności ziemskiej w polskich rękach), a także rozwijał rodzimą działalność wydawniczą, oświatową i kulturalną. Przekształcił kasę oszczędnościowo-pożyczkową w Śremie w nowoczesny Bank Ludowy, oparty na zasadach spółdzielczości. Stał na czele Towarzystwa Przemysłowego św. Wojciecha w Śremie i Towarzystwa Przemysłowego w Mogilnie. Brał udział w akcjach mających na celu szerzenie polskiej oświaty i kultury: założył bibliotekę oraz kierował Drukarnią i Księgarnią św. Wojciecha w Poznaniu.

Rozwój społeczeństwa obywatelskiego w XX w.

Po powstaniu niepodległego polskiego państwa w 1918 r. od razu zaczęły kształtować się fundamenty społeczeństwa obywatelskiego. Wydano akty prawne określające zasady funkcjonowania różnych typów instytucji i organizacji niezależnych od władzy, m.in. stowarzyszeń i zrzeszeń pracowniczych. W II Rzeczypospolitej działało ok. 2 tysięcy związków zawodowych, zrzeszonych w kilkudziesięciu strukturach ogólnopolskich. Organizacje robotnicze wielokrotnie przeprowadzały strajki i manifestacje publiczne.

Ważnymi elementami społeczeństwa obywatelskiego w dwudziestoleciu międzywojennym były także instytucje społeczne założone przez Kościoły i związki wyznaniowe. Nie tylko realizowały one cele ściśle religijne, lecz także zajmowały się świadczeniem opieki i pomocy potrzebującym, organizacją akcji charytatywnych oraz działalnością edukacyjno-wychowawczą, przede wszystkim prowadzeniem szkół.

W 1939 r., po zajęciu Polski przez hitlerowskie Niemcy i ZSRR, polskie organizacje społeczne zostały zdelegalizowane. W warunkach wojny i okupacji zaczęły jednak powstawać nowe struktury i instytucje działające w podziemiu. Na bazie przedwojennych organizacji sportowych, paramilitarnych i harcerskich uformowały się wówczas setki organizacji konspiracyjnych: od militarnych i politycznych, przez edukacyjne i kulturalne, aż po charytatywne i wyznaniowe. Przejawem funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego w czasie II wojny światowej była również aktywność mieszkańców stolicy w trakcie **powstania warszawskiego** w 1944 r. Nie tylko wystąpili oni zbrojnie przeciwko niemieckiemu okupantowi, lecz także zaczęli się organizować poza strukturami militarnymi. Tworzono m.in. komitety domowe i blokowe, które pilnowały porządku, prowadziły kuchnie polowe oraz zapewniały ochronę przeciwpożarową.

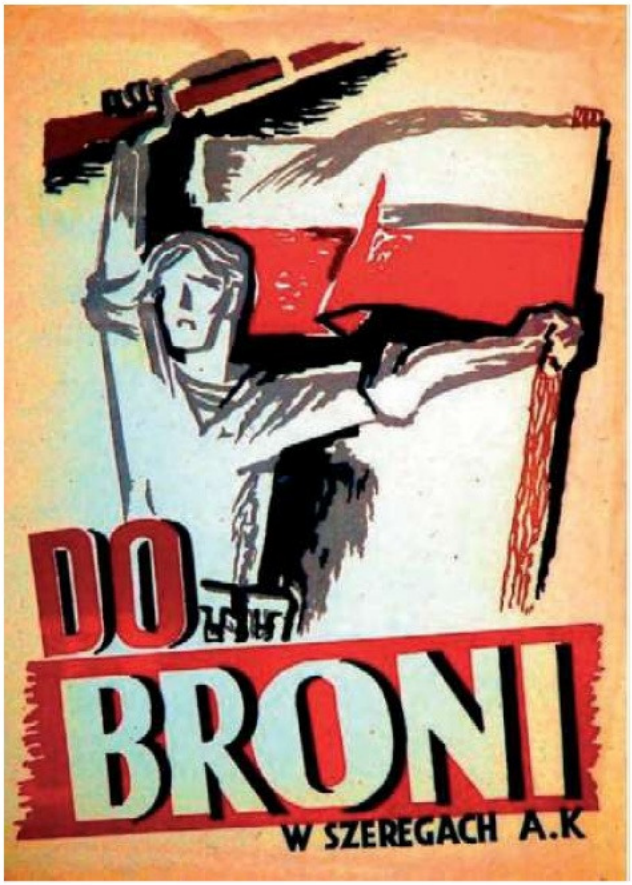

Plakat z okresu powstania warszawskiego wzywający do wstępowania do Armii Krajowej – największej polskiej organizacji konspiracyjnej w czasie II wojny światowej.

Społeczeństwo obywatelskie w okresie PRL

W państwie rządzonym przez komunistów społeczeństwo obywatelskie nie mogło swobodnie się rozwijać. Legalne zrzeszanie się i samoorganizacja były możliwe wyłącznie w ramach organizacji kontrolowanych przez władze. Dopiero w latach 70. zaczęły powstawać nielegalne organizacje niezależne od komunistycznego państwa. Do najbardziej znanych z nich należały: **Polskie Porozumienie Niepodległościowe**, **Komitet Obrony Robotników**, **Ruch Obrony Praw Człowieka i Obywatela**, **Konfederacja Polski Niepodległej**, **Wolne Związki Zawodowe** czy wreszcie **NSZZ „Solidarność"**. Niektóre z nich stawiały sobie przede wszystkim cele polityczne, inne z kolei zgłaszały postulaty społeczne i socjalne, dotyczące polepszenia warunków pracy robotników, podwyżki płac, obniżki cen, zwiększenia dostępu do towarów i usług itp.

Aktywności tej towarzyszyła działalność wydawnicza. **Wydawnictwa drugiego obiegu** (tzw. „bibuła") – czyli czasopisma i książki wydawane nielegalnie, bez pozwolenia odpowiedniego organu cenzury – ukazywały się w Polsce od połowy lat 70. Niektóre z nich osiągały nakłady liczące nawet kilkadziesiąt tysięcy egzemplarzy. Po wprowadzeniu stanu wojennego skala tych publikacji jeszcze się zwiększyła.

Ogromny wpływ na kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego w okresie PRL miała aktywność Kościoła katolickiego. Nie tylko prowadził on działalność charytatywną, lecz także organizował masowe uroczystości religijne, a wielu duchownych udzielało wsparcia i pomocy opozycjonistom. Kościół był w propagandzie komunistycznej przedstawiany jako wróg systemu państwowego. Ponadto władze zwalczały religię jako taką – zamiast niej promowały laicyzację i państwowy ateizm. Wielu księży ścigano i prześladowano za tzw. antypaństwową działalność.

Dopiero po 1989 r. społeczeństwo obywatelskie mogło się kształtować w sposób swobodny i nieskrępowany. Stało się to możliwe dzięki wprowadzeniu zasady **pluralizmu politycznego i społecznego**, rzeczywistej wolności słowa i zgromadzeń oraz swobody zrzeszania się w organizacjach pozarządowych, Kościołach i związkach wyznaniowych, a także dzięki temu, że państwo demokratyczne stworzyło warunki do działalności instytucji zakładanych przez obywateli.

ROBOTNIK Nr 45 29-II-80

Dlaczego nie głosujemy

program FJN

1 SKLEPY KOMERCYJNE
2 MIESZKANIA PO 2000 ROKU
3 KARTKI NA CUKIER
4 CENZURA
5 WODA W KIEŁBASIE
6 WODA W RADIO I TV

POSTĄPIĆ ZGODNIE Z SUMIENIEM

Wziąć aktywny udział

Dwutygodnik „Robotnik", założony w 1977 r. przez grupę działaczy Komitetu Obrony Robotników, był jednym z nielegalnych czasopism o zasięgu ogólnopolskim.

W latach 80. formami aktywności obywatelskiej były m.in. strajki i protesty antyrządowe. Na zdjęciu manifestacja w Gdańsku w 1987 r.

Społeczeństwo obywatelskie współcześnie

Ważnym aspektem funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego jest dziś rozwój samorządności w ramach samorządu terytorialnego. Aby mógł on sprawnie i efektywnie działać, niezbędna jest współpraca jego organów z mieszkańcami oraz ze zrzeszającymi ich instytucjami pozarządowymi.

Budowanie tożsamości obywatelskiej i działalność na rzecz społeczeństwa realizują się najpełniej we wspólnotach lokalnych. Współpraca może być w nich oparta na **więzi przestrzennej** łączącej poszczególne jednostki – czyli wynikać ze wspólnego zamieszkiwania na określonym obszarze – albo na **zbieżności ich celów i zainteresowań**. W pierwszym przypadku wspólne przedsięwzięcia są najczęściej organizowane przez najniższe szczeble samorządu terytorialnego, np. we wsiach przez sołectwa, a w miastach przez rady osiedli i rady dzielnic. W drugim przypadku współdziałanie może zakładać realizację zadań istotnych dla ogółu, rozwój osobisty poszczególnych jednostek (np. w ramach kół zainteresowań) lub zaspokojenie potrzeb danej grupy ludności (np. pomoc najuboższym członkom społeczności).

Gotowość Polaków do współpracy

Z wyników badań przeprowadzonych przez CBOS wynika, że według ankietowanych działania podejmowane wspólnie z innymi są bardziej skuteczne niż działanie w pojedynkę.

Która z poniższych opinii jest bliższa Pana/Pani poglądom?

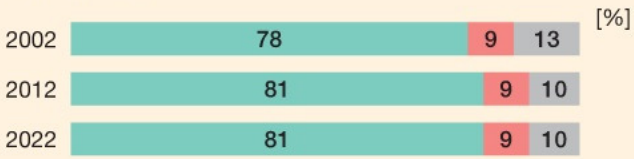

Działając wspólnie z innymi ludźmi, można osiągnąć więcej niż w pojedynkę.

Współpraca z innymi ludźmi to na ogół marnowanie czasu.

Trudno powiedzieć.

Źródło: *Gotowość Polaków do współpracy*, „Komunikat z badań" 2022, nr 33, www.cbos.pl [dostęp: 21.09.2022].

Czy wiesz, że...

W budowaniu więzi lokalnych – decydujących o tym, czy społeczeństwo obywatelskie działa efektywnie – istotną rolę odgrywa tzw. lokalność. To model organizacji społecznej, w którym nacisk kładzie się na następujące elementy: możliwość decydowania o własnych sprawach przez daną społeczność, przyjęcie przez jej członków współodpowiedzialności za najbliższe otoczenie oraz aktywny udział ludzi młodych w działalności różnego rodzaju zrzeszeń. Lokalność zakłada także, że państwo w jak najmniejszym zakresie ingeruje w funkcjonowanie regionalnych wspólnot. Mimo licznych zalet taki typ organizacji niesie także ze sobą pewne zagrożenia. Na przykład może prowadzić do powstawania korupcyjnych układów na szczeblu lokalnym, służących do realizacji indywidualnych interesów przedstawicieli samorządu terytorialnego, albo do przyznania władzom lokalnym zbyt szerokich uprawnień do kontroli nad zachowaniami obywateli.

Przykład

Budżet obywatelski

Ta forma aktywizacji społeczeństwa obywatelskiego jest również określana jako budżet partycypacyjny. Polega ona na tym, że mieszkańcy danej gminy decydują w głosowaniu, na co zostaną wydane środki finansowe wydzielone z budżetu danej jednostki samorządowej. Rozwiązanie to cieszy się dużym zainteresowaniem mieszkańców, którzy nie tylko głosują na przedstawiane inicjatywy, lecz także proponują do realizacji własne projekty.

Gospodarka współdzielenia

Współcześnie coraz popularniejszą formą społecznej współpracy jest tzw. gospodarka współdzielenia. Polega ona na tym, że różne podmioty udostępniają dobra lub oferują usługi za pośrednictwem specjalnych stron internetowych i aplikacji. Użytkownicy tego typu platform dzielą się posiadanymi zasobami albo swoimi umiejętnościami i czasem, a także pomagają sobie bezpośrednio bądź wspólnie korzystają z określonych produktów. Gospodarka współdzielenia funkcjonuje w wielu sektorach, najdynamiczniej jednak rozwija się w turystyce i transporcie.

Ćwiczenia

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Przedstaw funkcje społeczeństwa obywatelskiego. Podaj po jednym przykładzie realizacji każdej z nich.

2 Przeczytaj tekst źródłowy. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Wzory demokracji szlacheckiej ukształtowane w czasach jagiellońskich, gdy w Rzeczypospolitej Obojga Narodów panował ustrój federacyjny, przetrwały w Polsce aż po kres wieku XX. Ciągłe oddziaływanie tamtych wzorów na polską myśl, a także na praktykę polityczną, dostrzegali nie tylko krajowi, lecz także zagraniczni obserwatorzy polskiego życia społecznego i politycznego. Brytyjski historyk i dziennikarz [Timothy Garton Ash], świadek polskiego Sierpnia, zauważył, że w ostatnich miesiącach 1981 r. „«Solidarność» najbardziej przypominała polską demokrację szlachecką między XVI a XVIII w. Zjazdy regionalne były sejmikami, Zjazd – Sejmem… Polska demokracja szlachecka była czymś wyjątkowym w ówczesnej Europie. Prawo do oporu, poszanowanie wolności jednostki […], wolność mowy i tolerancji religijnej sprawiły, że demokracja ta uzyskała miano «złotej wolności»".

Źródło: K.Z. Sowa, *Społeczeństwo obywatelskie a polityka – uwagi o historycznych uwarunkowaniach i perspektywach społeczeństwa obywatelskiego w Polsce*, „Państwo i Społeczeństwo" 2008, t. 8, nr 1, s. 14.

a) Rozważ, jakie było znaczenie dziedzictwa demokracji szlacheckiej w I Rzeczypospolitej dla kształtowania się społeczeństwa obywatelskiego w PRL.

b) Wyjaśnij, dlaczego demokrację szlachecką nazywano „złotą wolnością".

3 Przeczytaj tekst źródłowy, a następnie wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

[…] nie można mówić o prawidłowym rozwoju i funkcjonowaniu społeczeństwa obywatelskiego bez dialogu obywatelskiego. […] rozwój dialogu obywatelskiego jest bardzo ważnym czynnikiem procesu „uspołecznienia państwa" i jego instytucji przedstawicielskich […]. […] w ujęciu [inkluzywnym dialog obywatelski] znajduje […] swoje ugruntowanie w demokratycznie ukształtowanej sferze publicznej jako jedna z podstawowych form dyskursu publicznego. […] pozwala zaangażowanym obywatelom […] na wzięcie udziału w debacie publicznej i wyrażanie poglądów dotyczących (w ich przekonaniu) istotnych problemów obecnych we wspólnej przestrzeni życia społecznego. W ten sposób powstaje możliwość wpływu obywateli na kształt opinii publicznej i charakter podejmowanych decyzji. W literaturze przedmiotu bardziej rozpowszechnione jest ujęcie ekskluzywne. […] [W tym ujęciu dialog obywatelski to] instrument komunikowania i negocjowania interesów różnych grup społecznych. Stwarza szansę dla organizacji pozarządowych na odegranie istotnej roli w sferze funkcji przypisanych społeczeństwu obywatelskiemu: usług, innowacji, rzecznictwa obywatelskiego, rzecznictwa politycznego, [a także pozwala im odegrać] ekspresyjną oraz socjalizacyjną rolę w sferze demokratycznej, a także rolę wspólnototwórczą.

Źródło: A. Sosnowski, *Wyznaczniki przemian życia społecznego*, Olsztyn 2016, s. 225–226.

a) Wyjaśnij, jakie znaczenie ma dialog społeczny dla prawidłowego funkcjonowania społeczeństwa obywatelskiego.

b) Wskaż różnice między inkluzywnym a ekskluzywnym rozumieniem dialogu obywatelskiego.

4 Porównaj teorie dotyczące społeczeństwa obywatelskiego sformułowane przez Johna Locke'a i Alexisa de Tocqueville'a.

5 Wskaż właściwe dokończenie zdania.

Społeczeństwo obywatelskie jako jeden z trzech etapów rozwoju ludzkości postrzegał

A Alexis de Tocqueville.
B John Locke.
C Francis Fukuyama.
D Georg Wilhelm Friedrich Hegel.

6 Rozstrzygnij, czy praca organiczna była skutecznym sposobem na zachowanie polskiej tożsamości narodowej. Uzasadnij swoją odpowiedź.

★ **7** Scharakteryzuj wybraną organizację niemilitarną lub inicjatywę społeczną, która funkcjonowała w konspiracji w czasie II wojny światowej. Wymień metody działania wykorzystywane przez jej członków. Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji.

8 Przedstaw dwa przykłady udowadniające, że w okresie PRL funkcjonowało społeczeństwo obywatelskie.

★ **9** Podzielcie się na sześć zespołów. Zadaniem każdej grupy jest przygotowanie prezentacji na temat jednej z działających w okresie PRL, niezależnych od władz organizacji wymienionych na s. 12 podręcznika. Skorzystajcie z dostępnych źródeł informacji. W swojej pracy uwzględnijcie: historię powstania danej organizacji, obszar jej działalności i główne punkty jej programu, stosunek władz komunistycznych do tej inicjatywy.

10 Wskaż formy aktywności, w których osoby w Twoim wieku mogą się wykazywać postawą obywatelską. Określ, jakie korzyści odnosi społeczeństwo, gdy Ty i Twoi rówieśnicy zachowujecie się zgodnie z tą postawą.

11 Przeczytaj tekst źródłowy. Następnie wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

W nowych ramach ustrojowych, gwarantujących pełnię praw i swobód jednostki, oraz w warunkach wolnorynkowej gospodarki zakładano, że obywatelskość w społeczeństwie zaistnieje samoczynnie. […] Założenie to pozwalało przyjąć, że obywatel dojdzie do przekonania, że jego osobiste interesy oraz dbanie o dobro wspólne się przenikają […], dlatego będzie zabiegał o dobrą kondycję zarówno sfery prywatnej, jak i publicznej. […]

Jednak wobec ponadczterdziestoletniej historii kształtowania polskiego społeczeństwa w warunkach socjalistycznych oddolna wspólna inicjatywa podjęta lokalnie nie jawi się jako naturalny czy też „odruchowy" sposób działania. Jak pisze społecznik Tomasz Schimanek: „Brak edukacji obywatelskiej to […] największy grzech zaniechania. Po 1989 roku wszystkim się wydawało, że obywatele wezmą sprawy w swoje ręce, wystarczy im jedynie stworzyć do tego warunki. Okazało się, że akurat w sferze aktywności obywatelskiej tak się nie stało […]. I tu zabrakło edukacji obywatelskiej na początku, inne sprawy później wydały się ważniejsze: gospodarka czy ustrój polityczny. O społeczeństwo obywatelskie nikt się nie troszczył. Jestem przekonany, że gdybyśmy 20 lat temu zadbali o edukację obywatelską, to nasze społeczeństwo, a także państwo wyglądałyby trochę inaczej".

Źródło: K. Jasnosz, *Kształtowanie się społeczeństwa obywatelskiego w Polsce po 1989 roku i jego obecna kondycja*, „Rocznik Administracji Publicznej" 2020 (6), s. 182.

a) Wyjaśnij, dlaczego w 1989 r. powstały w Polsce warunki do rozwoju społeczeństwa obywatelskiego.

b) Podaj – na podstawie tekstu – dwie przyczyny braku aktywności obywatelskiej w polskim społeczeństwie po 1989 r.

c) Rozważ, czy współcześnie polskie społeczeństwo potrzebuje edukacji z zakresu aktywności i postaw obywatelskich. Podaj przynajmniej dwa argumenty na poparcie swojego stanowiska. Skorzystaj z dostępnych źródeł informacji.

2 Organizacje pozarządowe

trzeci sektor | stowarzyszenie | fundacja | organizacja pożytku publicznego | think tank

Alexis de Tocqueville po powrocie z podróży po Stanach Zjednoczonych napisał dzieło *O demokracji w Ameryce*. Podkreślił w nim ogromną rolę, którą w tamtejszym życiu publicznym odgrywały organizacje zakładane przez obywateli. Nie tylko pozwalały im one realizować wspólne cele, lecz także gwarantowały pluralizm i chroniły społeczeństwo przed nadużyciami ze strony władz. Współcześnie tego typu zrzeszenia nazywa się organizacjami pozarządowymi. Czym się one charakteryzują? Jakie są ich rodzaje? Na jakich zasadach funkcjonują i w jakich obszarach życia społecznego działają?

Czym są organizacje pozarządowe?

Trudno wyobrazić sobie społeczeństwo obywatelskie bez organizacji pozarządowych (ang. *non-government organization*, NGO). Charakterystycznymi aspektami ich funkcjonowania są niezależność od organów władzy publicznej – stąd określenie „pozarządowe" – oraz aktywność nienastawiona na osiąganie zysków, przez którą nazywa się je również organizacjami *non profit* (ang. „nie dla zysku"). Organizacje te działają w dużej mierze dzięki dobrowolnej pracy społecznej swoich członków i wolontariuszy. Najczęściej przybierają one formę stowarzyszeń lub fundacji (więcej na ich temat dowiesz się w dalszej części tematu), choć pozarządowy charakter mają również m.in. ochotnicze straże pożarne, koła gospodyń wiejskich, kluby osiedlowe, kluby sportowe, komitety społeczne (np. społeczne komitety budowy dróg) czy organizacje kościelne.

Ogół organizacji pozarządowych określa się jako **trzeci sektor**. Nazwa ta jest związana z wyodrębnieniem w państwie trzech dziedzin (sektorów) aktywności społeczno-gospodarczej. Uznanie, że NGO tworzą odrębny sektor, podkreśla, że działają one na innych zasadach i niezależnie zarówno od pierwszego sektora – utożsamianego z władzą państwową i administracją publiczną – jak i od sektora drugiego, obejmującego przedsiębiorstwa (→ zob. poniższy schemat).

Trzy sektory działalności społeczno-gospodarczej w państwie

Sektory te wyodrębnia się z uwzględnieniem cech charakterystycznych dla działających w nich podmiotów – ich charakteru (prywatnego lub publicznego) oraz celów (prywatnych lub publicznych).

I sektor (państwowy)

- Obejmuje działania związane z wykonywaniem funkcji państwa (działania publiczne).
- Tworzą go organy władzy państwowej i samorządowej oraz podlegające im instytucje administracyjne, społeczne itp.

II sektor (rynkowy)

- Obejmuje działalność prowadzoną w celu osiągnięcia zysku (działania komercyjne).
- Tworzą go prywatne przedsiębiorstwa, a także inne instytucje powołane w celach zarobkowych (np. fundusze inwestycyjne).

III sektor (pozarządowy)

- Obejmuje aktywność nienastawioną na osiągnięcie zysku, która nie jest działalnością państwa (działania społeczne).
- Tworzą go organizacje pozarządowe, przede wszystkim stowarzyszenia i fundacje.

Czym są stowarzyszenia?

Konstytucja RP: art. 12

To dobrowolne i trwałe zrzeszenia obywateli działające w celach niezarobkowych. Zasady ich tworzenia i funkcjonowania w Polsce zostały uregulowane w ustawie *Prawo o stowarzyszeniach*. Zgodnie z jej przepisami stowarzyszenia samodzielnie określają własne cele, program działania oraz strukturę organizacyjną. Przysługuje im prawo do wypowiadania się w sprawach publicznych. Wolno im również zatrudniać pracowników.

Jak założyć stowarzyszenie?

Prawo do utworzenia takiej organizacji przysługuje obywatelom polskim, którzy ukończyli 18 lat, a także cudzoziemcom mieszkającym w Polsce. Stowarzyszenie może powołać grupa co najmniej **siedmiu osób**, które uchwalają **jego statut** (→ zob. infografikę na kolejnej stronie) oraz wybierają jego władze. Następnie musi ono zostać wpisane do **Krajowego Rejestru Sądowego (KRS)**, czyli urzędowego spisu działających w Polsce organizacji społecznych i przedsiębiorstw. Z tego właśnie powodu bardzo często utworzone w ten sposób stowarzyszenia nazywa się **rejestrowymi**, aby odróżnić je od innego typu stowarzyszeń, określanych jako zwykłe.

Wpisu do KRS dokonuje odpowiedni sąd rejonowy na podstawie wniosku złożonego przez założycieli – po zbadaniu, czy uchwalony przez nich statut jest zgodny z prawem. Po rejestracji stowarzyszenie może rozpocząć działalność: uzyskuje **osobowość prawną**, czyli staje się podmiotem praw i obowiązków określonych w prawie oraz nabywa możliwość wykonywania czynności prawnych (np. zawierania umów). Warto dodać, że w stowarzyszeniach mogą się zrzeszać także jednostki samorządu terytorialnego: gminy, powiaty i województwa.

Funkcjonowanie stowarzyszeń

Najwyższą władzę w stowarzyszeniu sprawuje **walne zebranie członków**, które podejmuje decyzje w formie uchwał. Jeśli organizacja ma wielu członków, jej statut może przewidywać przekazanie części uprawnień zebraniu delegatów. Każde stowarzyszenie musi posiadać również organ wykonawczy, czyli **zarząd**, oraz organ kontroli wewnętrznej, najczęściej nazywany **komisją rewizyjną**.

Nadzór nad stowarzyszeniami sprawuje starosta powiatu (lub prezydent miasta na prawach powiatu) właściwy ze względu na siedzibę organizacji. Działalność stowarzyszeń założonych przez jednostki samorządu terytorialnego kontroluje wojewoda.

Stowarzyszenia są z zasady otwarte na przyjmowanie nowych członków – przystępować do nich mogą nawet osoby małoletnie. Jeśli młodzi ludzie ukończyli 16 lat, przysługują im wszystkie prawa przewidziane w statucie, z tym zastrzeżeniem, że w zarządzie muszą zasiadać w większości osoby pełnoletnie. Nastolatkowie poniżej 16 roku życia mogą przystępować do stowarzyszeń tylko za zgodą swoich opiekunów prawnych. Mają także ograniczony udział w procesie podejmowania decyzji: ani nie dysponują prawem do udziału w głosowaniach na walnych zebraniach, ani nie posiadają czynnego i biernego prawa wyborczego w wyborach do władz danego stowarzyszenia.

Czy wiesz, że...

Do stowarzyszeń mogą należeć cudzoziemcy mieszkający w Polsce. Jeśli zezwala na to statut danej organizacji, mogą do niej przystępować również osoby niemające zameldowania w naszym kraju.

Czym jest stowarzyszenie zwykłe?

To uproszczona forma stowarzyszenia, która nie posiada osobowości prawnej. Organizację taką mogą utworzyć co najmniej **trzy osoby**, które uchwalają **regulamin** jej działalności. W dokumencie tym muszą znaleźć się informacje dotyczące m.in. nazwy stowarzyszenia, jego celów, władz oraz sposobów nabycia i utraty członkostwa. Regulamin należy przedłożyć staroście lub prezydentowi miasta z wnioskiem o wpis do **ewidencji stowarzyszeń zwykłych**.

Statut stowarzyszenia

W Polsce ustawa *Prawo o stowarzyszeniach* ściśle określa minimalny zakres spraw, które powinien regulować statut.

Nazwa organizacji

Siedziba organizacji

Cele stowarzyszenia i sposoby ich realizacji

Nabycie i utrata członkostwa, prawa i obowiązki członków

Władze stowarzyszenia – organy, sposób ich wyboru, kompetencje, tryb pracy

Majątek stowarzyszenia, reprezentowanie organizacji na zewnątrz, możliwość wynagradzania zarządu

Sposób zmiany statutu i rozwiązania organizacji

Statut stowarzyszenia

§ 1. Stowarzyszenie nosi nazwę: Stowarzyszenie Młodzieży Enter, w dalszych postanowieniach nazywane będzie Stowarzyszeniem.

§ 2. Siedzibą Stowarzyszenia jest Gdańsk. Terenem działania Stowarzyszenia jest obszar Rzeczypospolitej Polskiej.

§ 3. Celem Stowarzyszenia jest prowadzenie działalności edukacyjnej i kulturalnej.

§ 4. Stowarzyszenie realizuje swój cel przez:

a) organizowanie zajęć pozalekcyjnych dla młodzieży,

b) _____.

§ 5. Członkiem Stowarzyszenia może być każda osoba fizyczna po ukończeniu 16 roku życia, która złoży pisemną deklarację o przystąpieniu do Stowarzyszenia. Przyjęcia nowych członków dokonuje uchwałą Zarząd.

§ 6. Członkowie mają prawo do:

a) biernego i czynnego uczestniczenia w wyborach do władz Stowarzyszenia,

b) _____.

§ 7. Członkowie mają obowiązek:

a) uczestniczenia w Walnym Zebraniu Członków,

b) regularnego opłacania składek,

c) _____.

§ 8. Członkostwo w Stowarzyszeniu ustaje na skutek:

a) dobrowolnej rezygnacji pisemnej z przynależności do Stowarzyszenia złożonej na ręce Zarządu,

b) wykluczenia przez Zarząd z powodu rażącego naruszenia statutu albo nieprzestrzegania

c) uchwał władz Stowarzyszenia.

§ 9. Organami władzy w Stowarzyszeniu są: Walne Zebranie Członków, Zarząd i Komisja Rewizyjna.

§ 10. Zarząd i Komisja Rewizyjna wybierane są na 5-letnią kadencję przez Walne Zebranie Członków w głosowaniu jawnym zwykłą większością głosów. Jeśli liczba osób w Zarządzie lub Komisji Rewizyjnej zmniejszy się w czasie trwania kadencji, uzupełnienie składu może nastąpić w drodze powołania nowego członka przez pozostałych członków danego organu.

§ 11. Uchwały wszystkich organów władzy Stowarzyszenia zapadają w głosowaniu jawnym po uzyskaniu zwykłej większości głosów w obecności co najmniej połowy członków.

§ 12. Najwyższą władzą Stowarzyszenia jest Walne Zebranie Członków, które jest zwoływane przez Zarząd raz w roku. Do jego kompetencji należyą:

a) uchwalanie zmian statutu,

b) wybór i odwoływanie wszystkich władz Stowarzyszenia,

c) rozpatrywanie odwołań od uchwał Zarządu,

d) _____.

§ 13. Zarząd jest powołany do kierowania całą działalnością Stowarzyszenia zgodnie z uchwałami Walnego Zebrania Członków, a także reprezentuje Stowarzyszenie na zewnątrz. Do kompetencji Zarządu należy:

a) _____,

b) _____.

§ 14. Komisja Rewizyjna jest powołana do sprawowania kontroli nad działalnością Stowarzyszenia. Do kompetencji Komisji Rewizyjnej należyą: a) _____, b) _____.

§ 15. Źródłami majątku Stowarzyszenia są: składki członkowskie, darowizny, spadki, środki ze zbiórek publicznych, dotacje, dochody z majątku Stowarzyszenia, dochody z własnej działalności.

§ 16. Do składania oświadczeń woli w imieniu Stowarzyszenia, w tym w sprawach majątkowych, uprawnionych jest dwóch członków Zarządu działających łącznie.

§ 17. Za zgodą Walnego Zebrania Członków członkowie Zarządu mogą otrzymywać wynagrodzenie za czynności wykonywane w związku z pełnioną funkcją.

§ 18. Uchwałę w sprawie zmiany statutu oraz uchwałę o rozwiązaniu Stowarzyszenia podejmuje Walne Zebranie Członków kwalifikowaną większością głosów (2/3), w obecności co najmniej połowy członków.

? Przedstaw własne propozycje uzupełnienia tekstu statutu.

Czym są fundacje?

Inną formą prawną, w której może funkcjonować organizacja pozarządowa, jest **fundacja**, czyli instytucja powołana do realizacji ważnych celów społecznych i działająca dzięki wykorzystaniu posiadanego przez siebie majątku. Regulacje dotyczące tworzenia i funkcjonowania tego typu organizacji w Polsce zawarto w *Ustawie o fundacjach*. Wskazano w niej, że dziedzinami, w których fundacje powinny być szczególnie aktywne, są: ochrona zdrowia, gospodarka i nauka, oświata i wychowanie, kultura i sztuka, opieka i pomoc społeczna, ochrona środowiska, opieka nad zabytkami.

Fundacja zostaje powołana przez **fundatora**. Może nim być osoba lub instytucja, np. przedsiębiorstwo, uczelnia, partia polityczna. Fundator wydaje dokument ustanawiający fundację – **akt fundacyjny** – w którym wskazuje cel jej działalności oraz majątek przeznaczony na jego realizację, np. pewną sumę pieniędzy, nieruchomości itd. Fundator powinien również sformułować statut lub wskazać osobę, która opracuje ten dokument w jego imieniu. Utworzona w ten sposób organizacja zostaje wpisana do Krajowego Rejestru Sądowego po tym, jak właściwy sąd stwierdzi, że jej ustanowienie nastąpiło zgodnie z prawem, oraz zawiadomi o jej powołaniu organy nadzorujące działalność fundacji. Są nimi:

- minister zajmujący się dziedziną życia publicznego, której dotyczą cele działalności utworzonej organizacji;
- starosta lub prezydent miasta na prawach powiatu stojący na czele jednostki samorządowej, na której terenie znajduje się siedziba fundacji.

Fundacje mogą prowadzić działalność gospodarczą, jeśli służy ona realizacji ich celów. Mogą również przyjmować środki finansowe i inne dobra w formie spadku lub darowizny. Jedynym organem wewnętrznym fundacji wymaganym przez przepisy prawa jest **zarząd**, który kieruje jej działalnością oraz reprezentuje ją na zewnątrz.

Podobnie jak stowarzyszenia, fundacje co roku sporządzają sprawozdania finansowe. Dodatkowo w ustawie nałożono na nie obowiązek składania właściwemu ministrowi rocznych sprawozdań merytorycznych ze swojej działalności oraz udostępniania ich do publicznej wiadomości.

Stowarzyszenie a fundacja – najważniejsze różnice

Stowarzyszenie	Fundacja
Podstawa funkcjonowania	
Członkostwo. Stowarzyszenie jest zrzeszeniem osób, które działają we wspólnym celu.	**Majątek**. Fundacja to przede wszystkim majątek. Nie można być jej członkiem. Można natomiast zostać pracownikiem lub wolontariuszem fundacji.
Sposób powoływania	
Organizacja jest powoływana przez **założycieli**: musi być ich co najmniej 3 lub 7, w zależności od rodzaju danego stowarzyszenia.	Organizacja zostaje ustanowiona przez **fundatora** (może być też kilku fundatorów).
Cele działania	
Mogą być **dowolne**, jeśli tylko są dozwolone przez prawo i nie mają charakteru zarobkowego (nie dotyczą osiągania prywatnych zysków przez członków stowarzyszenia).	Muszą być **społecznie użyteczne**, czyli przynosić korzyści społeczeństwu. Nie mogą mieć charakteru zarobkowego i powinny być zgodne z podstawowymi interesami państwa.
Organ podejmujący najważniejsze decyzje	
Walne zebranie członków	Zarząd

Organizacje pożytku publicznego

Część organizacji pozarządowych posiada status **organizacji pożytku publicznego (OPP)**. Wiążą się z nim nie tylko znaczne przywileje, lecz także pewne obowiązki. Aby go uzyskać, dana instytucja musi spełnić pewne wymagania (→ zob. poniższą tabelę), które zostały określone w *Ustawie o działalności pożytku publicznego i wolontariacie*. Władze organizacji ubiegającej się o uznanie za OPP muszą m.in. wystąpić z odpowiednim wnioskiem do sądu rejonowego. Informacja o uzyskaniu tego statusu jest wpisywana do KRS.

Liczba podatników przekazujących organizacjom pożytku publicznego 1% PIT oraz wysokość przekazanych środków

Źródło: pozytek.gov.pl [dostęp: 20.10.2022].

* rok przekazania kwoty z rozliczenia podatku za poprzedni rok

Status organizacji pożytku publicznego

Wymagania	Przywileje	Obowiązki
• Koniecznym warunkiem jest działalność na rzecz całego społeczeństwa lub określonej grupy, jeśli została ona wyodrębniona ze względu na szczególnie trudną sytuację życiową jej członków (→ zob. przykład). • Organizacja może prowadzić działalność gospodarczą, ale musi to być aktywność dodatkowa, uzupełniająca wobec głównej działalności pożytku publicznego, zaś uzyskiwane nadwyżki finansowe muszą być przeznaczane na realizację celów statutowych. • Statusu OPP nie mogą uzyskać partie polityczne (ani utworzone przez nie fundacje), związki zawodowe, organizacje pracodawców oraz samorządy zawodowe.	• OPP ma prawo otrzymywać 1,5% podatku dochodowego od osób fizycznych (PIT). Każdy podatnik samodzielnie decyduje o tym, której organizacji przekaże tę kwotę. • Organizacja może użytkować nieruchomości należące do państwa bądź jednostek samorządu terytorialnego na preferencyjnych warunkach. • Organizacji przysługują zwolnienia z niektórych podatków i opłat, np. od podatku dochodowego, opłat sądowych.	• OPP muszą sporządzać roczne sprawozdania merytoryczne i finansowe ze swojej działalności oraz publikować je na odpowiednich stronach internetowych. • Przez cały okres swojej działalności OPP muszą spełniać warunki niezbędne do uzyskania statusu organizacji pożytku publicznego.

Przykład

***Ustawa o działalności pożytku publicznego i wolontariacie* [fragmenty]**

„Art. 3. 1. Działalnością pożytku publicznego jest działalność społecznie użyteczna, prowadzona przez organizacje pozarządowe w sferze zadań publicznych określonych w ustawie. […]

Art. 4. 1. Sfera zadań publicznych, o której mowa w art. 3 ust. 1, obejmuje zadania w zakresie:

1) pomocy społecznej, w tym pomocy rodzinom i osobom w trudnej sytuacji życiowej; […]
3) działalności charytatywnej;
4) podtrzymywania i upowszechniania tradycji narodowej, pielęgnowania polskości oraz rozwoju świadomości narodowej, obywatelskiej i kulturowej; […]
6) ochrony i promocji zdrowia […];
7) działalności na rzecz osób niepełnosprawnych; […]
16) kultury, sztuki, ochrony dóbr kultury i dziedzictwa narodowego; […]
18) ekologii i ochrony zwierząt oraz ochrony dziedzictwa przyrodniczego; […]
22) upowszechniania i ochrony wolności i praw człowieka oraz swobód obywatelskich […]".

Źródło: Dz.U. z 2003 r. Nr 96, poz. 873.

Stowarzyszenia i fundacje w województwach w 2022 r.

Źródło: spis.ngo.pl [dostęp: 10.09.2022].

Think tanki

Specyficzną formą organizacji pozarządowych jest **think tank** [czyt.: fink tank] (ang. „zbiornik myśli"). Prowadzi on badania i analizy, a następnie na podstawie uzyskanych wyników opracowuje rozwiązania dotyczące różnych obszarów funkcjonowania państwa. Instytucje tego typu najczęściej zrzeszają ludzi związanych ze środowiskiem akademickim oraz prowadzących działalność naukowo-badawczą. Szczególnie prężnie działają w krajach anglosaskich, w których się narodziły, zwłaszcza w Stanach Zjednoczonych (→ zob. przykład).

Think tanki uczestniczą w życiu publicznym i politycznym – na poziomie zarówno ogólnokrajowym, jak i regionalnym, lokalnym. Dostarczają one fachowej wiedzy organom władzy publicznej, przedsiębiorstwom i partiom politycznym – niektóre ugrupowania polityczne utrzymują nawet własne think tanki. Wiele z tych organizacji reprezentuje określone idee i światopoglądy (np. konserwatywne, liberalne, lewicowe) i stara się do nich przekonać rządzących i opinię publiczną. Z reguły prowadzą intensywną działalność wydawniczą: publikują na swoich stronach internetowych raporty, analizy i biuletyny, a także wydają książki i czasopisma. Niektóre think tanki organizują również szkolenia dla osób pełniących funkcje publiczne lub wykonujących zawody zaufania społecznego.

Think tanki mogą być zarówno fundacjami, jak i stowarzyszeniami. Finansowane są z rozmaitych źródeł: ze środków prywatnych, ze stypendiów i z grantów z funduszy krajowych, a nawet ze środków pochodzących od organizacji międzynarodowych. Europejskie think tanki mają możliwość ubiegania się o dofinansowanie z funduszy Unii Europejskiej. Przykładami organizacji tego typu działających w Polsce są m.in. promujące idee wolnorynkowe Centrum im. Adama Smitha, konserwatywny Ośrodek Myśli Politycznej czy lewicowe Stowarzyszenie im. Stanisława Brzozowskiego.

Czy wiesz, że…

Za pierwszy polski think tank uznaje się **Komitet Ziem Wschodnich**, który działał w latach 1943–1947. Zadaniem tej organizacji było kompletowanie dokumentacji dotyczącej Kresów Wschodnich II Rzeczypospolitej, w tym inwentaryzacja dóbr kultury i gromadzenie danych na temat mordów na Polakach dokonywanych przez Ukraińską Powstańczą Armię. Komitet organizował również pomoc dla Kresowiaków, którzy musieli opuścić ojczyste strony.

Liczba think tanków w wybranych państwach w 2020 r.

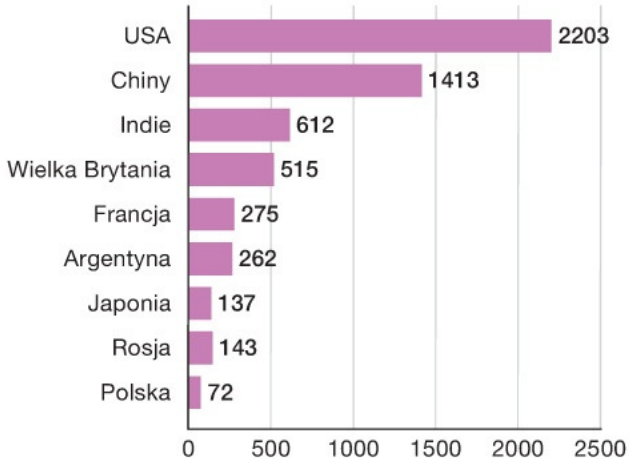

Źródło: *Global Go To Think Tank Index Report 2020*, repository.upenn.edu [dostęp: 20.10.2022].

Organizacje pozarządowe w Polsce

W Polsce zarejestrowanych jest 138 tys. organizacji pozarządowych, z czego ok. 70 tys. aktywnie działa. NGO są zróżnicowane pod względem wielkości i posiadanych zasobów, a także obszaru swojej aktywności. Najwięcej z nich ma siedziby w dużych miastach.

25 OSÓB
zrzesza przeciętne stworzyszenie.

61% NGO
współpracuje z wolontariuszami i wolontariuszkami.

35% NGO
wykorzystuje wyłącznie pracę społeczną.

26 TYS. ZŁOTYCH
wynosi przeciętny roczny budżet NGO w 2020 r.

Czym zajmują się organizacje pozarządowe?

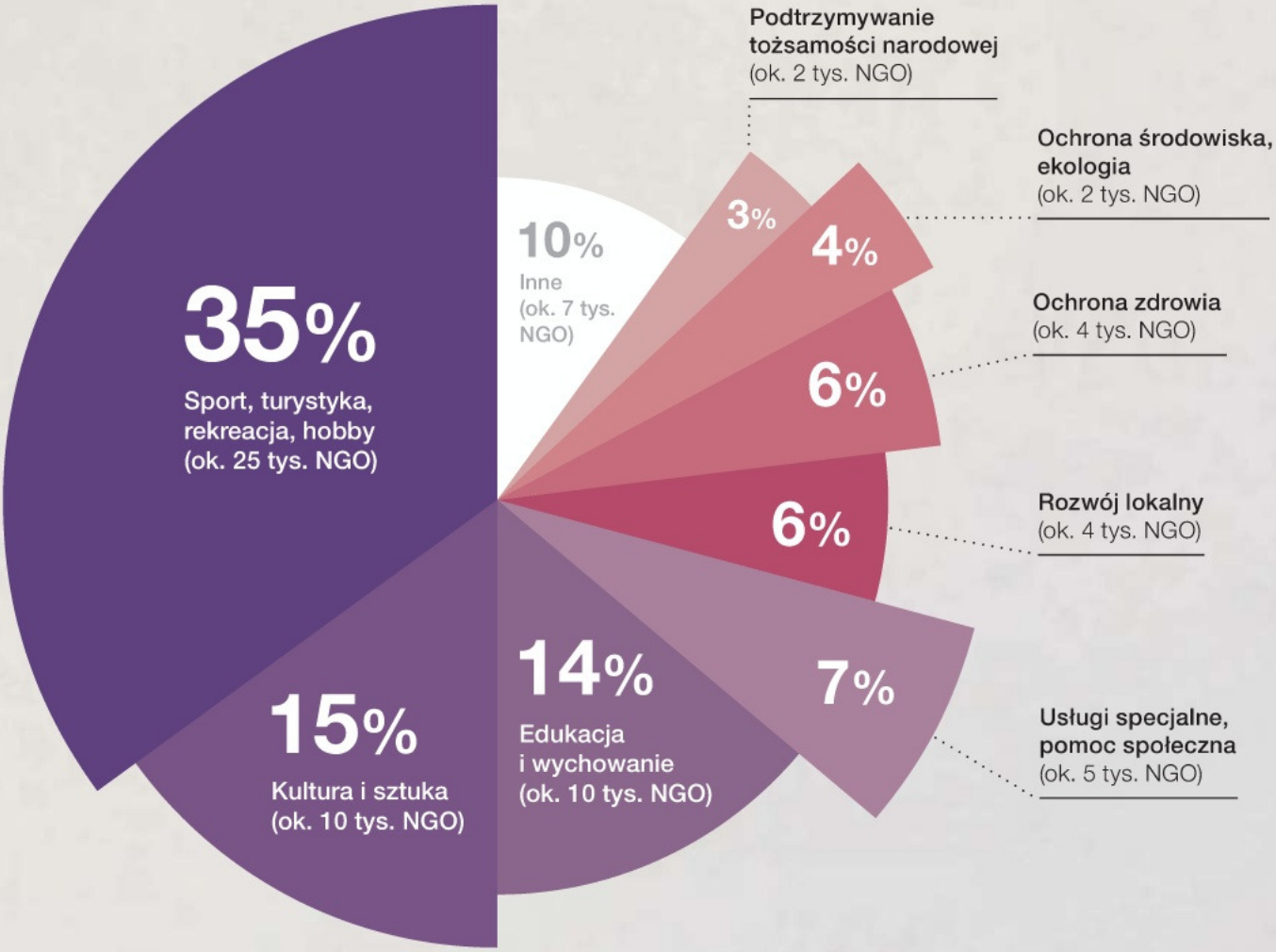

Na jaką skalę działają organizacje pozarządowe?

Skąd organizacje pozarządowe mają pieniądze?

W 2020 r. organizacje pozarządowe w Polsce finansowały swoje działania z następujących źródeł:

Z jakimi problemami mierzą się organizacje pozarządowe?

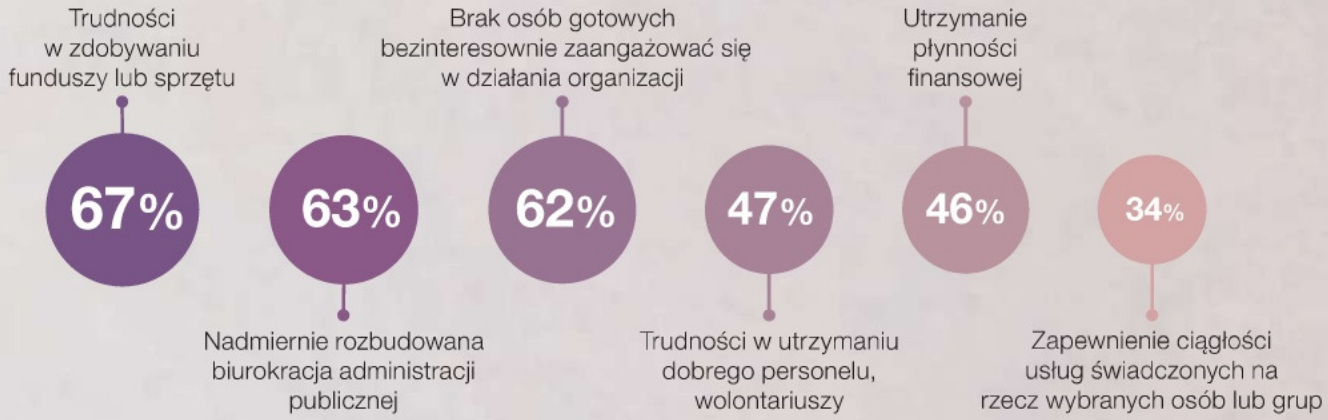

Organizacje pożytku publicznego, które w 2021 r. otrzymały najwięcej środków z przekazanego 1% podatku PIT za 2020 r.*

1,5%

podatku PIT można przekazać jednej z ok. **9 tys.** organizacji

*Do 2022 r. osoby fizyczne mogły przekazywać OPP 1% podatku PIT.

Źródło: B. Charycka, M. Gumkowska, J. Bednarek, *Kondycja organizacji pozarządowych – najważniejsze fakty*, Warszawa 2022.

Przykłady stowarzyszeń i fundacji w Polsce

W Polsce jest zarejestrowanych ponad 100 tys. stowarzyszeń i ponad 20 tys. fundacji. Realizują one bardzo różne cele. Część z nich posiada status organizacji pożytku publicznego, a niektóre mają charakter think tanków.

opp **Organizacje pożytku publicznego**

TT **Think tanki**

Stowarzyszenia

Stowarzyszenie „Miasto Jest Nasze" zostało powołane w Warszawie w 2013 r., w proteście przeciwko polityce prowadzonej przez władze samorządowe stolicy, którym zarzucano m.in. bierność wobec reprywatyzacji budynków użyteczności publicznej oraz ignorowanie głosu mieszkańców przy podejmowaniu decyzji inwestycyjnych. Do celów organizacji należą m.in.: promowanie idei „prawa mieszkańców do miasta", społeczeństwa obywatelskiego i demokracji miejskiej; rozpoznawanie problemów mieszkańców Warszawy i jej poszczególnych dzielnic oraz działanie na rzecz ich rozwiązywania; wspieranie budowy mieszkań komunalnych i na wynajem, ochrona praw lokatorów.

Związek Miast i Gmin Morskich zrzesza około trzydziestu samorządów polskich miast i gmin nadbałtyckich. Został powołany w 1991 r. Wśród jego celów wyróżniono: kreowanie wspólnej polityki gospodarczej i kulturowej zgodnej z zasadami ekorozwoju; reprezentowanie interesów gmin morskich na forum ogólnokrajowym; współpracę regionalną ze wspólnotami samorządowymi z państw nadbałtyckich; działalność na rzecz rozwoju portów i przystani morskich. Stowarzyszenie wydaje czasopismo „Czas Morza".

Towarzystwo Pomocy im. św. Brata Alberta to organizacja dobroczynna powołana w 1981 r. Jej misją jest niesienie pomocy osobom bezdomnym i ubogim. Stowarzyszenie swoje cele realizuje przez: zakładanie i prowadzenie schronisk, noclegowni, domów stałego pobytu i innych placówek pomocowych; zapewnianie potrzebującym pomocy prawnej i psychologicznej, a także posługi religijnej; prowadzenie kuchni, łaźni, świetlic i klubów dla osób ubogich i bezdomnych; organizowanie kolacji wigilijnych i śniadań wielkanocnych; wydawanie żywności, odzieży, sprzętów, środków czystości.

Fundacje

opp TT

Instytut Edukacji Ekonomicznej im. Ludwiga von Misesa [czyt.: ludwisia fon mizesa] to ufundowany we Wrocławiu w 2003 r. ośrodek badawczo-edukacyjny nawiązujący do tradycji klasycznego liberalizmu. Misją tej fundacji jest propagowanie wiedzy ekonomicznej w społeczeństwie i kształcenie polskich ekonomistów. Do jej celów zalicza się również działanie na rzecz ochrony naturalnych praw człowieka, zwłaszcza wolności jednostki, własności prywatnej i prawa do życia. Instytut prowadzi działalność wydawniczą oraz realizuje wiele projektów popularyzatorskich i edukacyjnych, np. Lekcje Ekonomii dla Młodzieży.

opp TT

Fundacja Court Watch Polska [czyt.: kort łocz] powstała w 2010 r. w Toruniu. Dąży do pozytywnych zmian w polskim wymiarze sprawiedliwości. Główną formą jej aktywności jest obywatelski monitoring działania sądów, polegający na tym, że wolontariusze fundacji obserwują przebieg rozpraw sądowych. Szczególny nacisk kładą na ocenę pracy sędziów i pracowników sądów oraz poziom realizacji praw przysługujących stronom postępowania sądowego. Fundacja przyznaje również tytuł Obywatelskiego Sędziego Roku.

opp

Polska Akcja Humanitarna powstała w 1992 r. Celem tej fundacji jest udzielanie pomocy humanitarnej i rozwojowej ofiarom kryzysów humanitarnych w różnych częściach świata, przede wszystkim osobom dotkniętym skutkami klęsk żywiołowych i konfliktów zbrojnych. Organizacja stara się zapewnić im nie tylko schronienie (np. angażując się w odbudowę domów), lecz także zaopatrzenie w żywność (np. dostarczając narzędzia do jej produkcji, nasiona) i dostęp do czystej wody (np. budując studnie i zbiorniki wodne). Działania w poszczególnych krajach prowadzą przede wszystkim pracownicy lokalni fundacji wywodzący się z miejscowej ludności.

Ćwiczenia

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Porównaj stowarzyszenie i fundację. Wskaż po trzy podobieństwa i różnice między tymi rodzajami organizacji pozarządowych.

2 Napisz jednostronicowy artykuł do gazetki szkolnej na temat wybranej organizacji pozarządowej, która prowadzi działalność w Twojej miejscowości lub gminie. W swojej pracy przedstaw cele tej organizacji oraz przykłady podejmowanych przez nią inicjatyw.

3 Przygotuj statut stowarzyszenia zajmującego się promocją zdrowego stylu życia, które będzie działać w Twojej miejscowości lub gminie. Możesz skorzystać z dostępnych w internecie wzorów statutów.

4 Odszukaj w internecie statut dowolnej fundacji. Wskaż w nim regulacje, które muszą się znaleźć w każdym dokumencie tego typu.

5 Wyjaśnij, czym charakteryzuje się działalność pożytku publicznego. Następnie wymień warunki, które musi spełnić organizacja pozarządowa, aby uzyskać status OPP.

6 Na podstawie informacji zawartych w tekście źródłowym i temacie 2. wskaż różnice między stowarzyszeniem rejestrowym a stowarzyszeniem zwykłym.

Praca z tekstem źródłowym

Art. 40. 1. Uproszczoną formą stowarzyszenia jest stowarzyszenie zwykłe, nieposiadające osobowości prawnej. […]
2. Osoby w liczbie co najmniej trzech, zamierzające założyć stowarzyszenie zwykłe, uchwalają regulamin działalności, określający w szczególności nazwę stowarzyszenia zwykłego, cel lub cele, teren i środki działania, siedzibę, przedstawiciela reprezentującego stowarzyszenie zwykłe albo zarząd, zasady dokonywania zmian regulaminu działalności, sposób nabycia i utraty członkostwa, a także sposób rozwiązania stowarzyszenia zwykłego. […]
5. Przedstawiciel reprezentujący stowarzyszenie zwykłe albo zarząd składają na piśmie organowi nadzorującemu właściwemu ze względu na siedzibę stowarzyszenia zwykłego wniosek o wpis do ewidencji stowarzyszeń zwykłych, zwanej dalej „ewidencją" […]. […]

Art. 40a. 1. Stowarzyszenie zwykłe powstaje i może rozpocząć działalność z chwilą wpisu do ewidencji. […]

Art. 41a. 1. Stowarzyszenie zwykłe reprezentuje przedstawiciel reprezentujący stowarzyszenie zwykłe albo zarząd. […]

Art. 42. 1. Stowarzyszenie zwykłe nie może:
1) powoływać terenowych jednostek organizacyjnych;
2) zrzeszać osób prawnych;
3) prowadzić działalności gospodarczej;
4) prowadzić odpłatnej działalności pożytku publicznego. […]

Art. 42a. 1. Stowarzyszenie zwykłe liczące co najmniej siedmiu członków może przekształcić się w stowarzyszenie.

Źródło: Dz.U. z 1989 r. Nr 20, poz. 104.

7 Wskaż – na podstawie danych zaprezentowanych na mapie ze s. 23 podręcznika – w którym województwie działa najwięcej organizacji pozarządowych w Polsce, a w którym – najmniej. Rozważ, jakie mogą być przyczyny rozbieżności między tymi województwami.

3 Spółdzielczość

spółdzielnia | spółdzielczość w Polsce | rodzaje spółdzielni w Polsce

Spółdzielczość to forma działalności społeczno-gospodarczej, którą prowadzi grupa ludzi dążących do realizacji wspólnych celów. Pierwotnie zadaniem spółdzielni była obrona interesów jednostek słabszych ekonomicznie, które samodzielnie nie byłyby w stanie sprostać wymaganiom rynku. Współcześnie zakres spraw i dziedzin, w których są aktywne spółdzielnie, jest znacznie szerszy. Czym zajmują się spółdzielnie w Polsce i czym różnią się od spółek? Jakiego rodzaju spółdzielnie funkcjonują w naszym kraju i na jakich zasadach działają?

Czym jest spółdzielnia?

Spółdzielnia to dobrowolne zrzeszenie, które prowadzi działalność gospodarczą w interesie swoich członków. Jej głównym celem jest zaspokajanie potrzeb ekonomicznych zrzeszonych w niej osób. Może ona również realizować przedsięwzięcia społeczne, kulturalne i oświatowe.

Jedną z cech charakterystycznych tej formy gospodarowania jest równorzędne traktowanie celów ekonomicznych i społecznych. Spółdzielnia działa nie tylko dla zysku, lecz także na rzecz rozwoju swoich członków i środowiska lokalnego. Jej majątek jest wspólną własnością należących do niej osób, które zarządzają organizacją w sposób demokratyczny – wybierają spośród siebie swoich przedstawicieli do wewnętrznych organów i rozliczają ich z prowadzonej działalności. Każdemu członkowi spółdzielni przysługuje jeden głos, wszyscy posiadają więc równe prawa w procesie decyzyjnym. Do organizacji może przystąpić każdy chętny, trzeba jednak pamiętać, że uzyskanie członkostwa wiąże się z koniecznością wniesienia opłaty wpisowej albo konkretnego wkładu rzeczowego.

Ruch spółdzielczy narodził się w Wielkiej Brytanii w pierwszej połowie XIX w. Najwcześniej powstały **spółdzielnie spożywcze**, które prowadziły sklepy i kramy oferujące produkty i artykuły pierwszej potrzeby tańsze niż w prywatnych sklepach. Zakładali je zazwyczaj ludzie niezbyt zamożni, którzy równocześnie byli nabywcami oferowanych przez nie produktów. Niedługo później pojawiły się spółdzielnie zrzeszające **drobnych producentów**, a także **spółdzielnie kredytowe**, które przechowywały oszczędności swoich członków i udzielały im nisko oprocentowanych pożyczek. Niezależnie od ich rodzaju wszystkie spółdzielnie funkcjonowały zgodnie z kilkoma zasadami dotyczącymi:

- współpracy członków,
- współdziałania i solidaryzmu społecznego,
- dążenia do efektywności ekonomicznej.

Organizacje spółdzielcze łączyły w sobie cechy przedsiębiorstwa i zrzeszenia społecznego.

Czy wiesz, że…

Jedną z największych organizacji pozarządowych na świecie jest Międzynarodowy Związek Spółdzielczy (ang. *International Cooperative Alliance*, ICA). Został on założony w 1895 r. podczas I Kongresu Spółdzielczego w Londynie. Reprezentuje i jednoczy spółdzielnie na całym świecie (318 organizacji ze 112 krajów). Członkami ICA są międzynarodowe i krajowe organizacje spółdzielcze działające m.in. w sektorach bankowym, rolniczym, ubezpieczeniowym, zdrowotnym, konsumenckim, wytwórczym, mieszkaniowym i usługowym.

Czym różni się spółdzielnia od spółki?

Zarówno spółdzielnia, jak i spółka są przedsiębiorstwami – mogą nawet produkować towary lub świadczyć usługi takiego samego rodzaju. Dlatego konkurują na tych samych zasadach z innymi podmiotami gospodarczymi na rynkach krajowych i międzynarodowych, a także obowiązują je te same przepisy dotyczące podatków, kredytów i prawa pracy. Mimo to są zorganizowane według odmiennych reguł i odwołują się do innych wartości. W porównaniu z założycielami spółki współwłaściciele spółdzielni potrzebują niższego kapitału początkowego do rozpoczęcia działalności lub przystąpienia do organizacji. Ich odpowiedzialność majątkowa również jest mniejsza niż w firmach jednoosobowych i spółkach.

Spółdzielnia	Spółka
Podstawą jej działania jest kapitał społeczny.	Podstawą jej działania jest kapitał finansowy.
Pieniądze na start nie są wymagane.	Jest wymagany kapitał założycielski.
Przedsiębiorstwo jest otwarte dla wszystkich – każdy może być członkiem spółdzielni.	Do wejścia w spółkę jest wymagana zgoda dotychczasowych udziałowców lub organów danego przedsiębiorstwa.
W każdej chwili można zrezygnować i wystąpić ze spółdzielni.	Aby wystąpić ze spółki, udziałowiec musi znaleźć nabywcę na swoje udziały.
Każdy członek spółdzielni posiada jeden głos, wszystkie głosy są równe.	Waga głosu udziałowca zależy od wartości posiadanych przez niego udziałów w spółce.
Działa w celu zaspokojenia potrzeb ekonomicznych, społecznych, kulturalnych lub edukacyjnych swoich członków.	Działa dla zysku – zaspokaja potrzeby finansowe udziałowców i kieruje się rachunkiem ekonomicznym (kalkulacją zysków i strat).
Spółdzielnie współpracują w ramach solidarnego ruchu spółdzielczego.	Spółki działają samodzielnie na konkurencyjnym rynku.
Odpowiedzialność majątkowa współzałożycieli spółdzielni jest mniejsza niż założycieli spółek.	Odpowiedzialność majątkowa założycieli spółek jest większa niż współzałożycieli spółdzielni.

Początki spółdzielczości w Polsce

Pierwsze spółdzielnie na ziemiach polskich powstały na wsi. Zajmowały się one zarządzaniem określonym obszarem oraz organizowały samopomoc w sytuacjach nadzwyczajnych, np. w przypadku klęsk żywiołowych. Utrzymywały również zakłady przetwórstwa rolnego i rozwijały handel. Ponadto spółdzielnie prowadziły działalność edukacyjną, promowały czytelnictwo i wydawały czasopisma.

W zaborze pruskim ruch spółdzielczy odegrał ważną rolę w oporze przeciwko germanizacji. Spółdzielnie pozwalały na łączenie w większe całości rozdrobnionej własności ziemskiej znajdującej się w rękach Polaków, co utrudniało jej przejmowanie przez właścicieli niemieckich. Wsparcie polskim chłopom i przedsiębiorcom zapewniały również spółdzielnie kredytowe, nazywane bankami ludowymi. Podobne instytucje finansowe powstawały także w pozostałych zaborach.

Czy wiesz, że…

Za prekursora polskiej spółdzielczości uznaje się ks. Stanisława Staszica, który w 1816 r. założył Hrubieszowskie Towarzystwo Rolnicze Ratowania się Wspólnie w Nieszczęściach. Obejmowało ono swoim zasięgiem 9 wsi w powiecie hrubieszowskim. Wszyscy członkowie tej wspólnoty byli zobowiązani do niesienia pomocy pozostałym, jeśli ci ucierpieli wskutek klęski żywiołowej.

Spółdzielnie w Polsce

Głównym aktem prawnym regulującym funkcjonowanie spółdzielni w Polsce jest ustawa *Prawo spółdzielcze*. Zawiera ona przepisy ogólne odnoszące się do wszystkich form spółdzielczości. Ponadto istnieją ustawy, które zawierają przepisy dotyczące poszczególnych rodzajów spółdzielni (*Ustawa o spółdzielniach mieszkaniowych, Ustawa o funkcjonowaniu banków spółdzielczych, ich zrzeszaniu się i bankach zrzeszających, Ustawa o spółdzielniach socjalnych, Ustawa o spółdzielczych kasach oszczędnościowo-kredytowych*).

- Do założenia spółdzielni zwykle potrzeba co najmniej 10 osób, jednak w przypadku niektórych typów zrzeszeń może być ich mniej (np. 5 osób przy zakładaniu spółdzielni rolnej).
- Przystąpić do spółdzielni – po jej utworzeniu – może dowolna liczba osób.
- Skład osobowy spółdzielni i jej fundusz udziałowy (kapitał wniesiony przez poszczególnych członków) są zmienne.

- Na początkowy majątek spółdzielni składają się środki wniesione przez jej członków, np. środki pieniężne. Z czasem zostaje on powiększony w wyniku prowadzonej działalności gospodarczej.
- Majątek spółdzielni jest jej własnością – żaden z członków nie może samodzielnie dysponować żadną jego częścią.

- Osoby, które zamierzają utworzyć spółdzielnię, muszą uchwalić jej statut oraz dokonać wyboru swoich reprezentantów w organach wewnętrznych.
- Spółdzielnia musi zostać wpisana do Krajowego Rejestru Sądowego – wpis taki oznacza, że nabyła ona osobowość prawną.
- Statut wskazuje nazwę spółdzielni i teren, na którym ona funkcjonuje, a także określa przedmiot i cele jej działalności, prawa i obowiązki członków, wysokość wpisowego i udziałów we wspólnym majątku przysługujących poszczególnym osobom, reguły przyjmowania do organizacji i pozbawiania członkostwa, procedury wyboru i odwołania przedstawicieli w organach wewnętrznych oraz zasady pokrywania strat i podziału nadwyżki budżetowej.

- Organami spółdzielni są: walne zgromadzenie, rada nadzorcza i zarząd.
- Walne zgromadzenie tworzą wszyscy członkowie spółdzielni. Ten organ uchwałodawczy decyduje w sprawach ważnych dla funkcjonowania i rozwoju przedsiębiorstwa.
- Funkcją rady nadzorczej jest nadzorowanie bieżącej działalności zarządu i jednostek organizacyjnych spółdzielni. Organ ten uchwala plany gospodarcze przedsiębiorstwa i programy określające jego przyszłe przedsięwzięcia.
- Zarząd reprezentuje spółdzielnię na zewnątrz, dokonuje w jej imieniu czynności prawnych i kieruje jej bieżącą działalnością.

Rodzaje spółdzielni w Polsce

Wyodrębnia się trzy główne rodzaje spółdzielni: spółdzielnie producentów, spółdzielnie konsumentów oraz spółdzielnie pracownicze. W ich ramach w Polsce funkcjonuje 15 branż spółdzielczych.

Banki spółdzielcze

To spółdzielnie szczególnego typu – ich głównym zadaniem jest prowadzenie działalności bankowej. Zyski tych przedsiębiorstw muszą zostać wykorzystane na realizację celów członków spółdzielni. Banki spółdzielcze powstały w wyniku przekształcenia spółdzielni oszczędnościowo-pożyczkowych. W Polsce działa ponad 500 takich podmiotów – ich placówki można znaleźć nie tylko w dużych miastach, lecz także w niewielkich miejscowościach. Nie skupiają się one jedynie na gromadzeniu zysków – ich rola polega również na angażowaniu się w aktywności na rzecz swoich członków i ich najbliższego otoczenia, w tym w inicjatywy sportowe, kulturalne i edukacyjne. Banki te są mocno związane z regionami, w których prowadzą działalność. Uczestniczą w finansowaniu inwestycji rozwijających lokalne gospodarkę i infrastrukturę. Interesy wszystkich banków spółdzielczych działających w Polsce reprezentuje Krajowy Związek Banków Spółdzielczych.

Spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK)

Tworzą je osoby związane ze sobą zawodowo lub organizacyjnie, np. pracownicy zatrudnieni w danym zakładzie pracy albo osoby należące do tej samej organizacji zawodowej lub społecznej. Klienci kas spółdzielczych są formalnie ich współudziałowcami.

SKOK działają w Polsce od 1992 r. Oferują swoim członkom usługi finansowe, takie jak prowadzenie konta osobistego czy założenie lokaty. Obsługują także osoby, które nie mają środków ani możliwości, aby skorzystać z oferty banków komercyjnych, np. z kredytów. Klienci SKOK muszą się jednak liczyć z wyższym oprocentowaniem pożyczek.

Przykład

Kasy Stefczyka
Miały charakter spółdzielni oszczędnościowo-kredytowych. Ich założycielem był Franciszek Stefczyk – nauczyciel w szkole rolnej w Czernichowie pod Krakowem. W 1889 r. był on świadkiem klęski nieurodzaju, która spowodowała głód na wsi. W trudnej sytuacji wielu chłopów zdecydowało się wówczas na sprzedaż dobytku – nie mieli oni możliwości zaciągnięcia pożyczek, które pozwoliłyby im przetrwać. Stefczyk rozpoczął więc tworzenie spółdzielni oszczędnościowo-kredytowych, których zadaniem było wspieranie drobnych rolników. Przed wybuchem I wojny światowej w Galicji działało już ok. 1400 kas Stefczyka.

Spółdzielnie kółek rolniczych (SKR)

Pierwsze SKR powstały w 1973 r. Celem ich działalności jest pomnażanie majątku członków oraz podejmowanie inicjatyw na rzecz rozwoju wsi. Są ważnym elementem wiejskiej przedsiębiorczości – ponad 80% spółdzielni tego typu świadczy usługi z zakresu produkcji rolniczej. SKR zapewniają także miejsca pracy dla młodzieży wiejskiej. W ich strukturach organizacyjnych działają też koła gospodyń wiejskich (KGW) – samorządne organizacje społeczno-zawodowe, które reprezentują interesy kobiet mieszkających na wsi, w tym bronią ich praw i działają na rzecz poprawy ich sytuacji społeczno-zawodowej.

Przykład

KGW „Jarzębina"
W ramach kół gospodyń wiejskich działają niekiedy zespoły muzyczne. Ogólnopolski rozgłos zyskał m.in. Zespół Śpiewaczy „Jarzębina" z Kocudzy koło Biłgoraju (woj. lubelskie) – jego piosenka *Koko Euro spoko* zwyciężyła w esemesowym plebiscycie „Hit Biało-Czerwonych", zorganizowanym przez PZPN i Telewizję Polską z okazji Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej, które odbyły się w Polsce i Ukrainie w 2012 r.

Spółdzielnie mieszkaniowe

To największa branża spółdzielcza w Polsce – spółdzielnie tego typu zrzeszają najwięcej członków i dysponują największym potencjałem ekonomicznym. Ich głównym zadaniem jest zaspokajanie potrzeb mieszkaniowych zrzeszonych w nich osób i ich rodzin. W tym celu mogą budować, nabywać, sprzedawać lub wynajmować nieruchomości, a także wspierać swoich członków w budowie domów jednorodzinnych i innych budynków mieszkalnych. Spółdzielnie mieszkaniowe odpowiadają za zarządzanie nieruchomościami, które są ich własnością, oraz ustanawiają spółdzielcze prawo do lokali na rzecz swoich członków.

Co do zasady spółdzielnie mieszkaniowe nie mogą uzyskiwać korzyści majątkowych kosztem swoich członków. Należące do nich osoby są zobowiązane do partycypowania w kosztach wynikających z użytkowania nieruchomości. Mają prawo do informacji o bieżącej działalności spółdzielni oraz do uczestnictwa w zebraniach, w tym do składania projektów uchwał oraz udziału w głosowaniach i wyborach do władz spółdzielczych.

Przykład

Warszawska Spółdzielnia Mieszkaniowa
To jedna z najstarszych spółdzielni mieszkaniowych w Polsce – została utworzona w grudniu 1921 r. z inicjatywy działaczy związków zawodowych i robotniczego ruchu spółdzielczego. Rozpoczęła działalność w 1922 r. – pierwsze mieszkania powstały na niezagospodarowanym wówczas obszarze dzisiejszego Żoliborza. Największy rozwój spółdzielni nastąpił w latach 50. i 60. XX w.

Spółdzielnie pracy

Są to specyficzne przedsiębiorstwa, w których pracownicy są jednocześnie właścicielami decydującymi o sprawach bieżących firmy i kierunkach jej rozwoju. Spółdzielnie tego typu prowadzą działalność gospodarczą w interesie swoich członków – ich zasadniczym celem jest tworzenie i utrzymywanie miejsc pracy oraz wytwarzanie dóbr na sprzedaż. Należące do nich osoby wnoszą wkład w funkcjonowanie przedsiębiorstwa w postaci swojej pracy, a niekiedy także innych zasobów (np. narzędzi lub środków finansowych). Spółdzielnie pracy są aktywne w różnych dziedzinach produkcji i usług, szczególnie w branżach spożywczej, odzieżowej, obuwniczej i gastronomicznej.

Spółdzielcze grupy producentów rolnych (GPR)

Mogą je tworzyć osoby fizyczne i prawne, które prowadzą gospodarstwa rolne i są producentami produktów rolnych (np. ziaren zbóż czy trzody chlewnej). Spółdzielnie tego typu łączą oferty wielu gospodarstw, przez co zwiększają ich zyski i umacniają ich pozycję na rynku. Głównym celem działalności grup spółdzielczych jest takie zorganizowanie procesu wytwarzania i sprzedaży produktów rolnych, by zrzeszeni w nich członkowie mogli uzyskać przewagę nad konkurencją. Dzięki udziałowi w takich spółdzielniach rolnicy zyskują nowe możliwości, np. mogą wspólnie wynegocjować lepsze warunki sprzedaży większych partii towaru. Wspólnie inwestują w zakup maszyn i urządzeń rolniczych (po niższych, hurtowych cenach) oraz w budowę silosów i magazynów.

Spółdzielnie socjalne

To specyficzne przedsiębiorstwa społeczne – łączą cechy podmiotów gospodarczych i organizacji pozarządowych. Współtworzą je osoby zagrożone wykluczeniem i marginalizacją, które borykają się z długotrwałym bezrobociem albo są niepełnosprawne fizycznie lub psychicznie i z tego powodu mają problemy ze znalezieniem zatrudnienia. Praca w spółdzielniach socjalnych umożliwia im aktywizację społeczną i zawodową oraz podniesienie kwalifikacji. Uczestnictwo w zarządzaniu przedsiębiorstwem uczy te osoby samodzielności, planowania i dbałości o finanse. Każdy członek spółdzielni, bez względu na wielkość swoich udziałów, dysponuje jednym głosem w procesie podejmowania decyzji.

Przykład

Spółdzielnia Socjalna „Kto Rano Wstaje"
Została założona w 2013 r. w Warszawie przez Caritas Archidiecezji Warszawskiej i Caritas Polska. Zatrudnia osoby wykluczone społecznie – bezdomne, uzależnione, po terapii w ośrodkach leczenia uzależnień, niepełnosprawne. Misją tej spółdzielni jest poprawa sytuacji życiowej członków – w tym celu aktywizuje ich zawodowo, zapewnia im dostęp do szkoleń oraz udziela pomocy w nawiązywaniu relacji międzyludzkich i usamodzielnieniu się. Jej działalność polega na świadczeniu usług cateringowych. Pracownicy spółdzielni przygotowują i dostarczają ciepłe posiłki dla seniorów, dla podopiecznych warszawskich ośrodków pomocy społecznej oraz dla osób w kryzysie bezdomności.

Pozostałe rodzaje spółdzielni w Polsce

Spółdzielnie rzemieślnicze	Ich zadaniem jest organizacja działalności usługowej i wytwórczej należących do nich rzemieślników – w tym celu zarówno prowadzą własną działalność gospodarczą, jak i udzielają pomocy członkom pracującym samodzielnie.
Spółdzielnie mleczarskie	Zajmują się głównie skupem i przetwórstwem mleka. Aby sukcesywnie podnosić jakość produkowanych towarów, inwestują w nowe maszyny i linie przetwórcze.
Rolnicze spółdzielnie produkcyjne (RSP)	W ramach tej specyficznej formy spółdzielczości wiejskiej funkcjonują wielorodzinne gospodarstwa rolne. Ich członkowie łączą pracę w swoim gospodarstwie z członkostwem w spółdzielni. Duże RSP inwestują w rozwój własnych sieci handlowych. Mogą również prowadzić działalność agroturystyczną.
Spółdzielczość gminna Samopomoc Chłopska	Funkcjonujące w jej ramach spółdzielnie są silnie związane z wsią. Prowadzą działalność gospodarczą i integrują członków lokalnych społeczności. Zaopatrują gospodarstwa w artykuły i narzędzia niezbędne w produkcji rolnej. Prowadzą sklepy oraz zakłady produkcyjne i usługowe, a także lokale gastronomiczne nawiązujące do lokalnych tradycji kulinarnych i wykorzystujące produkty ekologiczne.
Spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie	Działają na terenach wiejskich i w małych miejscowościach. Skupiają producentów warzyw, owoców, kwiatów oraz miodu. Prowadzą punkty skupu płodów rolnych, a także sklepy owocowo-warzywne i kwiaciarnie. Prócz tego zaopatrują klientów w towary niezbędne w produkcji ogrodniczej, np. w nasiona, narzędzia, środki ochrony roślin.
Spółdzielczość spożywców Społem	To jedna z najstarszych grup spółdzielczych w Polsce – jej początki sięgają drugiej połowy XIX w. Spółdzielnie Społem działają w miastach na terenie całego kraju. Zajmują się przede wszystkim handlem produktami spożywczymi. Prócz tego prowadzą lokale gastronomiczne oraz – na potrzeby sieci sklepów Społem – zakłady piekarskie, ciastkarskie, masarskie i garmażeryjne.
Spółdzielnie inwalidów i niewidomych	Posiadają status zakładu pracy chronionej. To sklepy, przedsiębiorstwa produkcyjne oraz zakłady, świadczące np. usługi dozoru mienia czy sprzątania. W podmiotach tego rodzaju ponad 80% zatrudnionych to inwalidzi z różnym stopniem niepełnosprawności. Spółdzielnie te dążą do zapewnienia odpowiednich warunków do rehabilitacji swoich pracowników – otrzymują w tym celu specjalne fundusze rehabilitacyjne.
Spółdzielnie uczniowskie	Nie posiadają osobowości prawnej i nie muszą spełniać warunku dotyczącego wpisu do Krajowego Rejestru Sądowego. Spółdzielnia tego typu działa na terenie szkoły i jest prowadzona przez uczniów. Jej celem jest tworzenie i utrzymywanie szkolnej sieci wzajemnej pomocy, np. w nauce lub w zaspokajaniu potrzeb materialnych i kulturalnych członków.

O TYM SIĘ MÓWI!

Spółdzielnie: przeżytek czy alternatywa?

Pamięć o okresie PRL, w którym opresyjne władze promowały kolektywizm w życiu społecznym oraz własność zbiorową, sprawia, że Polacy są dość sceptyczni wobec zrzeszania się w spółdzielniach. Zwolennicy spółdzielczości argumentują jednak, że oferują one społeczeństwu znacznie więcej niż komercyjne przedsiębiorstwa.

1

Warto podkreślić pozytywną rolę spółdzielni w zatrudnianiu grup mających trudności na otwartym rynku pracy.

Zatrudniają one […] trzykrotnie więcej osób niepełnosprawnych niż cała gospodarka (odpowiednio 11,6% i 3,6%). Średni odsetek kobiet zatrudnionych w spółdzielniach wynosił 59%, podczas gdy w całej gospodarce 45%. Utrzymują one w długoletnim zatrudnieniu osoby będące w wieku niemobilnym (tj. powyżej 45 lat) lub w wieku emerytalnym (odsetek tych pracowników w spółdzielniach stanowi ok. 53%, podczas gdy w całej gospodarce tylko 36%). Spółdzielnie zatrudniają relatywnie więcej osób o niższym wykształceniu (zasadnicze zawodowe, średnie i policealne) niż cała gospodarka (odpowiednio 78% i 68,3%). Blisko 40% spółdzielni jest co najmniej istotnym pracodawcą lokalnym.

[…] Zdolność spółdzielczości do tworzenia stałych miejsc pracy ujawniła się szczególnie w czasach kryzysu gospodarczego. W raporcie Europejskiej Konfederacji Spółdzielni Pracy (CECOP) dowiedziono, że światowy kryzys nie ominął także sektora spółdzielczego. […] Jednakże dane liczbowe dotyczące zatrudnienia wskazują, że spółdzielnie w przeciwieństwie do tradycyjnych przedsiębiorstw są znacznie bardziej odporne na kryzys. Autorzy raportu analizują czynniki, które decydują o większej odporności spółdzielni na skutki światowego kryzysu. Jednym z podstawowych czynników na poziomie indywidualnych przedsiębiorstw jest duża zdolność spółdzielni do mobilizacji pracowników, którzy często będąc jednocześnie członkami, a więc współwłaścicielami spółdzielni, mają większą motywację do ratowania firmy i miejsc pracy. Zaangażowanie poszczególnych pracowników niejednokrotnie łączy się z zaangażowaniem lokalnej społeczności, co ma miejsce szczególnie w przypadku spółdzielni socjalnych.

Źródło: J. Brzozowska-Wabik, *Spółdzielczość to nie przeżytek*, „Infos. Zagadnienia Społeczno-Gospodarcze" 2012, nr 21 (135), Biuro Analiz Sejmowych, s. 3–4.

2

Ostateczny kryzys […] sektora „mieszkaniówki" rozpoczął się na początku minionej dekady. Kilka lat wcześniej spółdzielnie były jeszcze bardzo poważnym konkurentem dla deweloperów.

[…] Na przełomie XX i XXI wieku spółdzielnie wciąż były wiodącym inwestorem. W drugiej połowie lat 90. można było jednak przewidzieć, że dynamicznie rozwijający się sektor deweloperski wkrótce przejmie palmę pierwszeństwa. Ten przełom nastąpił w 2001 r. Wówczas deweloperzy po raz pierwszy ukończyli więcej mieszkań niż spółdzielnie. Bez większych wątpliwości można przyjąć, że na przełomie wieków zaczął się etap regresu w budownictwie spółdzielczym. […] Firmy deweloperskie lepiej dopasowały się do rynkowych potrzeb, oferując lokale z odrębnym prawem własności. Takie mieszkania zawsze były postrzegane jako lepsza alternatywa dla spółdzielczego „M". […]

Spółdzielnie od 2001 r. również mogły oferować mieszkania z wyodrębnioną własnością (nie tylko swoim członkom). Większość spółdzielczych inwestorów nie chciała jednak rozpoczynać budowy lokali, które po sprzedaży bezpowrotnie znikną z ich zasobu. W przypadku mieszkań sprzedawanych członkom spółdzielni istniała dodatkowa bariera – konieczność budowania na zasadzie *non profit*. Ten wymóg wciąż ogranicza aktywność inwestycyjną krajowych spółdzielni. Z ich punktu widzenia działalność deweloperska jest lepszym rozwiązaniem od budowania dla swoich członków. Sprzedaż mieszkań osobom niezwiązanym ze spółdzielnią pozwala bowiem na osiągnięcie zysku.

Źródło: A. Prajsnar, *Dlaczego spółdzielnie w Polsce przestały budować lokale?*, 27 kwietnia 2015, forsal.pl [dostęp: 27.09.2022].

? Wskaż mocne i słabe strony polskiej spółdzielczości. Odwołaj się do informacji zawartych w obu tekstach.

Ćwiczenia

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Przeczytaj tekst źródłowy. Następnie wyjaśnij, na czym polega kompromis między działalnością społeczną a działalnością gospodarczą w ramach spółdzielni.

Praca z tekstem źródłowym

> Spółdzielczość to […] sprawdzony model łączenia działalności społecznej z gospodarczą. Zrywa z dylematem: czy mam pracować z misją, czy zarabiać i samodzielnie zarządzać funduszami? Model spółdzielczy opiera się na mechanizmach, które zapobiegają wypaczaniu pierwotnych wartości po to, by maksymalizować zysk. Zasada „jeden człowiek – jeden głos" utrudnia przejmowanie władzy tym, których bardziej ciągnie do zarabiania niż dbania o społeczność – nawet kiedy są w stanie więcej zainwestować w dany podmiot. Równocześnie spółdzielczość to przyznanie, że zarabianie jest potrzebne, a uzależnienie organizacji pozarządowych od zewnętrznych funduszy ogranicza ich autonomię i elastyczność.
>
> Źródło: Z. Krajewska, *Nowoczesna spółdzielczość? Czas na restart!*, publicystyka.ngo.pl [dostęp: 21.11.2022].

2 Rozstrzygnij, czy spółdzielnia jest przedsiębiorstwem. Uzasadnij swoją odpowiedź.

3 Porównaj spółdzielnie i spółki. Wskaż dwa podobieństwa i dwie różnice między tymi podmiotami.

4 Przyporządkuj wymienione typy spółdzielni do właściwych opisów.

spółdzielnie socjalne A
banki spółdzielcze B
spółdzielnie mieszkaniowe C
spółdzielnie pracy D

1. Zaspokajają potrzeby lokalowe członków i ich rodzin.
2. Tworzą i utrzymują miejsca pracy we własnych zakładach produkcyjnych i usługowych.
3. Świadczą usługi finansowe, np. prowadzą rachunki oszczędnościowo-rozliczeniowe swoich członków lub udzielają pożyczek.
4. Aktywizują zawodowo osoby zagrożone marginalizacją społeczną.
5. Zwiększają konkurencyjność zrzeszonych w nich gospodarstw rolnych.

5 Napisz dwustronicowe wypracowanie na temat funkcjonowania spółdzielni w Polsce. W swoim tekście uwzględnij m.in. informacje na temat ich liczebności oraz rodzajów prowadzonej przez nie działalności. Wymień kilka znanych polskich przedsiębiorstw, które są spółdzielniami. Potrzebnych informacji poszukaj w internecie.

6 Utwórzcie kilkuosobowe zespoły. Zadaniem każdej grupy jest sformułowanie pięciu argumentów za przystąpieniem do wybranego rodzaju spółdzielni. Pamiętajcie, żeby wskazać konkretne korzyści wynikające z członkostwa w danej organizacji.

7 Przygotuj przemówienie dotyczące zrzeszania się w ramach rolniczych spółdzielni produkcyjnych, które mógłby wygłosić w Sejmie RP poseł z Twojego okręgu wyborczego. W swoim tekście oceń działalność tego typu spółdzielni i przedstaw odpowiednie argumenty potwierdzające Twoją opinię.

4 Organizacje społeczno-zawodowe

związki zawodowe | centrale związkowe | dialog społeczny | organizacje pracodawców | samorządy zawodowe | grupy interesu

Art. 12 *Konstytucji RP* gwarantuje obywatelom prawo do tworzenia nie tylko stowarzyszeń, fundacji i spółdzielni, lecz także organizacji reprezentujących interesy różnych kategorii społeczno-zawodowych: związków zawodowych, organizacji pracodawców i samorządów zawodowych. Czym się charakteryzują podmioty z tego drugiego zbioru? Jaką rolę odgrywają w społeczeństwie? Dlaczego często określa się je jako grupy interesu?

Czym są związki zawodowe?

Są to organizacje zrzeszające pracowników, powołane do ich reprezentowania i obrony ich praw oraz interesów ekonomicznych i socjalnych. Często prowadzą one również działalność samopomocową (np. zapewniają wsparcie finansowe strajkującym), edukacyjną (np. organizują kursy zawodowe) i kulturalną.

Związki zawodowe zaczęły się formować w Europie w XIX w. wskutek działań rosnącego w siłę ruchu robotniczego i na fali popularności ideologii socjalistycznej. Duży wpływ na ich rozwój miała także encyklika ***Rerum novarum***, w której papież Leon XIII uznał słuszność robotniczych postulatów dotyczących poprawy warunków pracy i życia oraz prawa do zrzeszania się.

Na ziemiach polskich pierwsze związki zawodowe powstały w uprzemysłowionym zaborze pruskim – szczególnie intensywnie rozwijały się na Górnym Śląsku. Początkowo były to organizacje niemieckie, do których przystępowali również Polacy, jednak pod koniec XIX w. zaczęły powstawać struktury związkowe skupiające tylko robotników narodowości polskiej. Po odzyskaniu niepodległości znacznie wzrosła liczba osób zrzeszonych w związkach. Zaczęły one również wywierać coraz większy wpływ na decyzje polityczne – niektóre z ówczesnych organizacji związkowych były powiązane z głównymi ugrupowaniami parlamentarnymi.

Związki zawodowe w Polsce

Konstytucja RP: art. 59

Funkcjonowanie związków zawodowych w Polsce reguluje *Ustawa o związkach zawodowych*. Zapisano w niej, że są one **organizacjami dobrowolnymi** i **samorządnymi**. W swojej działalności pozostają **niezależne** od pracodawców, administracji państwowej, samorządu terytorialnego i innych podmiotów. Prawo do tworzenia związków zawodowych i wstępowania do nich mają wszystkie osoby, które wykonują pracę zarobkową.

Do zadań tego typu organizacji należy m.in. reprezentowanie pracowników w relacjach z pracodawcami, obrona godności, praw oraz interesów zatrudnionych, a także zapewnienie im odpowiednich warunków pracy i wypoczynku.

Związkom zawodowym przyznano liczne uprawnienia. Podmioty te mogą przede wszystkim:

- zajmować stanowisko w sprawach, które dotyczą wykonywania obowiązków przez pojedynczych pracowników;
- podejmować interwencje w reakcji na przypadki rażącego naruszania przez pracodawców praw pracowniczych;
- przedstawiać pracodawcom żądania dotyczące interesów i praw ogółu zatrudnionych (np. podwyżek, warunków pracy);

- wchodzić w spory zbiorowe z pracodawcami, którzy odrzucają żądania pracownicze, a w ostateczności organizować strajki;
- kontrolować, czy w przedsiębiorstwach są przestrzegane przepisy prawa pracy, w szczególności te dotyczące zasad bezpieczeństwa i higieny;
- uzgadniać z pracodawcami regulaminy pracy, wynagradzania, przyznawania nagród i premiowania, a także plany urlopów.

Jak założyć związek zawodowy?

W Polsce związek utworzyć może grupa co najmniej 10 uprawnionych do tego osób. W pierwszej kolejności muszą one podjąć uchwałę o powołaniu organizacji. Następnie założyciele uchwalają statut związku zawodowego i wybierają komitet założycielski liczący od 3 do 7 osób. Komitet występuje do sądu z wnioskiem o wpisanie organizacji do Krajowego Rejestru Sądowego. Z dniem zarejestrowania związek zawodowy uzyskuje osobowość prawną.

Centrale związkowe

Działalność związku zawodowego może się ograniczać do jednego zakładu pracy. Wiele tego typu organizacji ma jednak charakter ogólnokrajowy. Niektóre z nich działają w bardzo wielu zakładach i w różnych branżach. Związki mogą się również łączyć w zrzeszenia – **federacje**. Z kolei federacje i pojedyncze związki mogą ze sobą blisko współpracować w ramach organizacji międzyzwiązkowych – **konfederacji**.

Federacje i konfederacje oraz niezrzeszone w nich, duże i niezależne związki zawodowe są nazywane **centralami związkowymi**. Tego typu organizacjom przysługuje m.in. prawo do opiniowania aktów prawnych związanych z zakresem ich działalności, do uczestniczenia w sporach zbiorowych oraz do kontrolowania, czy prawa pracowników są przestrzegane. W przypadkach naruszenia tych praw centrale mogą występować do właściwego organu władzy publicznej lub do pracodawcy z żądaniem usunięcia nieprawidłowości.

Największe centrale związkowe w Polsce

Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” (NSZZ „Solidarność”) jest największym związkiem w Polsce i zrzesza pracowników z różnych branż. Historia tej organizacji sięga roku 1980, kiedy to robotnicy w Stoczni Gdańskiej i wielu innych zakładach podjęli walkę o respektowanie praw pracowniczych i godne życie w PRL. Przez kolejne 10 lat Solidarność była główną siłą opozycyjną wobec komunistycznych władz. W latach 90. XX w. do jej dorobku odwoływało się wiele nowo utworzonych partii politycznych.

Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych (OPZZ) powstało w 1984 r. z inicjatywy władz PRL jako alternatywa dla NSZZ „Solidarność”. W latach 90. XX w. OPZZ wchodziło w skład Sojuszu Lewicy Demokratycznej – koalicji ugrupowań i organizacji lewicowych będącej jedną z głównych sił na krajowej scenie politycznej. OPZZ jest konfederacją – zrzesza kilkadziesiąt organizacji związkowych działających na szczeblu ogólnopolskim, m.in. Związek Nauczycielstwa Polskiego, Związek Zawodowy Górników w Polsce, Związek Zawodowy Anestezjologów.

Forum Związków Zawodowych (FZZ) utworzono w 2002 r. Organizacja ta podkreśla swoją apolityczność i neutralność światopoglądową. W skład FZZ wchodzą m.in. Ogólnopolski Związek Zawodowy Pielęgniarek i Położnych, Federacja Związków Zawodowych Pracowników PKP, Niezależny Samorządny Związek Zawodowy Policjantów.

Organizacje pracodawców

Konstytucja RP: art. 59

Polskie przepisy umożliwiają zrzeszanie się nie tylko pracownikom, lecz także zatrudniającym ich przedsiębiorcom. Mogą oni tworzyć samorządne organizacje pracodawców, których celem jest obrona ich interesów i praw wobec związków zawodowych i organów władzy państwowej. Funkcjonowanie tych zrzeszeń reguluje ustawa z 1991 r., zapewniająca im niezależność od organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego i innych instytucji. Organizacje pracodawców mogą zrzeszać się w federacje i konfederacje oraz przystępować do międzynarodowych struktur.

Do zadań organizacji pracodawców należą ochrona praw i reprezentowanie interesów (m.in. gospodarczych) wszystkich zrzeszonych w nich podmiotów w relacjach ze związkami zawodowymi oraz z organami władzy państwowej i samorządu terytorialnego. Przepisy zabraniają im natomiast podejmowania jakichkolwiek działań zmierzających do ograniczenia wolności zrzeszania się pracowników w związkach zawodowych albo do przejęcia kontroli nad organizacjami pracowniczymi. Najważniejsze związki pracodawców są reprezentowane w Radzie Dialogu Społecznego (→ zob. opisy obok).

Organizacja pracodawców może zostać powołana przez co najmniej dziesięć podmiotów, np. przez właścicieli dziesięciu przedsiębiorstw – następuje to przez przyjęcie uchwały podczas zgromadzenia założycielskiego. Na tym samym spotkaniu należy również uchwalić statut związku oraz wybrać komitet założycielski liczący co najmniej trzy osoby. Następnie organizacja musi zostać zarejestrowana w Krajowym Rejestrze Sądowym.

Czy wiesz, że…

Organizacje pracodawców – podobnie jak związki zawodowe – są reprezentowane w Międzynarodowej Organizacji Pracy (MOP), która jest powiązana z Organizacją Narodów Zjednoczonych. Głównym celem MOP jest dążenie do zabezpieczenia społecznego pracowników oraz do poprawy warunków ich pracy.

Wybrane organizacje pracodawców w Polsce

Pracodawcy Rzeczypospolitej Polskiej
Rok założenia 1989

Pracodawcy Rzeczypospolitej Polskiej (PRP) to najstarsza i największa tego typu organizacja w Polsce. Powstała w 1989 r. i zrzesza ok. 20 tys. firm, w większości prywatnych. Co roku instytucja ta przyznaje nagrodę Wektory. Otrzymują ją osoby związane z finansami, polityką, mediami lub kulturą, których działalność przynosi szczególne korzyści polskiej gospodarce.

Business Centre Club

Business Centre Club (BCC) powstał w 1991 r. Na terenie całej Polski w strukturach BCC działają 23 loże regionalne zrzeszające firmy z różnych branż, a także uczelnie wyższe i kancelarie prawne. Do organizacji tej należą również prawnicy, dziennikarze, naukowcy, lekarze, wojskowi. Co roku przyznaje ona nagrodę Lider Polskiego Biznesu. Wyróżnienie to otrzymują firmy, które nie tylko osiągają najlepsze wyniki ekonomiczne, lecz także przestrzegają zasad etyki prowadzenia biznesu oraz angażują się w działalność społeczną.

Związek Rzemiosła Polskiego

Związek Rzemiosła Polskiego (ZRP) zrzesza rzemieślników oraz drobnych przedsiębiorców. Za swoje najważniejsze zadania uznaje nauczanie zawodu – należące do niego podmioty szkolą przyszłych pracowników w ok. 100 profesjach – oraz promowanie zasad bezpiecznej pracy. Związek prowadzi również mecenat kulturalny – jest fundatorem Nagrody Literackiej im. Władysława Reymonta.

Rada Dialogu Społecznego

To instytucja powołana do rozwijania współpracy między najważniejszymi uczestnikami rynku pracy. Stanowi ona forum, na którym pracodawcy, pracownicy i rząd prowadzą trójstronne rozmowy. Swoich przedstawicieli w Radzie mają:

- reprezentatywne organizacje związkowe (NSZZ „Solidarność", OPZZ, FZZ),
- reprezentatywne organizacje pracodawców (Pracodawcy Rzeczypospolitej Polskiej, Konfederacja Lewiatan, Związek Rzemiosła Polskiego, Business Centre Club, Związek Przedsiębiorców i Pracodawców, Federacja Przedsiębiorców Polskich),
- Rada Ministrów.

Głos doradczy w Radzie mają również przedstawiciele Prezydenta RP, Prezesa Narodowego Banku Polskiego, Prezesa Głównego Urzędu Statystycznego i Głównego Inspektora Pracy.

Do ważnych celów tej instytucji należą także wspieranie rozwoju społeczno-gospodarczego kraju oraz praktyczna realizacja zasad partycypacji i solidaryzmu społecznego w zakresie stosunków zatrudnienia. Zasiadający w Radzie reprezentanci pracowników i pracodawców mogą przedkładać rządowi przygotowane wspólnie projekty aktów prawnych dotyczących spraw pracowniczych oraz zwracać się do właściwych ministrów z wnioskami o wydanie nowych regulacji lub o zmianę przepisów obowiązujących.

Organizacje pracodawców i związków zawodowych w Polsce

W Polsce działa ok. 12,5 tys. związków zawodowych oraz 400 organizacji pracodawców – tak wynika z opublikowanych przez GUS w 2019 r. wyników badania dotyczącego uczestników dialogu społecznego.

Aktywne organizacje pracodawców i związki zawodowe w Polsce w 2018 r.

Formy działalności organizacji pracodawców i związków zawodowych w 2018 r.

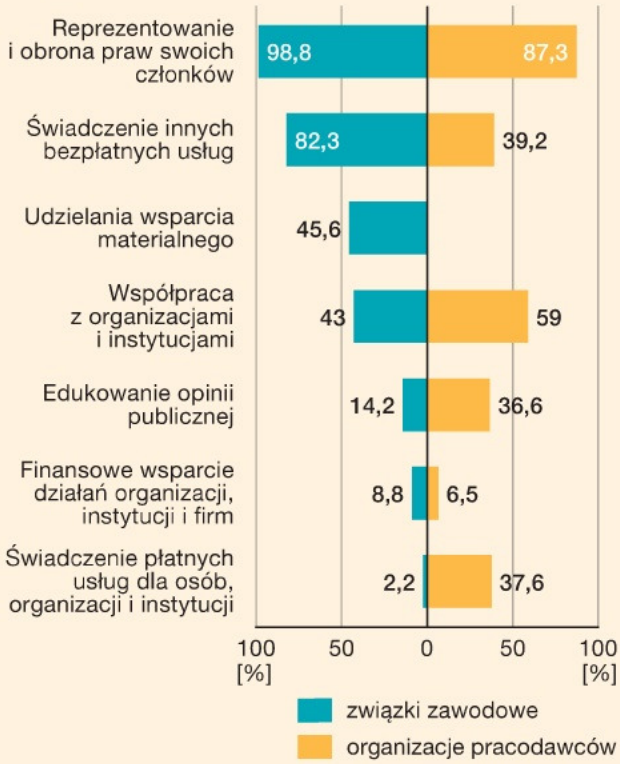

Źródło: *Partnerzy dialogu społecznego – organizacje pracodawców i związki zawodowe w 2018 r. (wyniki wstępne)*, GUS, stat.gov.pl [dostęp: 28.09.2022].

Samorządy zawodowe w Polsce

Konstytucja RP: art. 17

Szczególną formą organizacji zrzeszających osoby prowadzące działalność zarobkową są **samorządy zawodowe**, nazywane również korporacjami zawodowymi. Reprezentują osoby wykonujące **zawody zaufania publicznego**, a więc związane z realizacją zadań publicznych o szczególnym znaczeniu i charakterze. Są one organizacjami **przymusowymi**, co oznacza, że osoba wykonująca dany zawód musi być członkiem konkretnego samorządu. Obecnie w Polsce funkcjonuje kilkanaście korporacji zawodowych (→ zob. przykład).

Ich zadaniem jest reprezentowanie interesów oraz ochrona praw danej grupy zawodowej. Mają one również obowiązek dbać o to, aby ich członkowie należycie wykonywali swoją profesję. W związku z tym w ramach takich samorządów funkcjonują **sądy dyscyplinarne**, które rozpatrują przypadki naruszenia zasad pracy w danym zawodzie. Do celów korporacji tego typu należy także dokształcanie zawodowe własnych członków oraz szkolenie **aplikantów**, czyli osób przygotowujących się do wykonywania konkretnej profesji.

Samorządy zawodowe mają określoną strukturę organizacyjną, którą tworzą organy centralne i działające na szczeblu regionalnym. Zasiadające w nich osoby są wyłaniane w wyborach, w których mają prawo uczestniczyć wszyscy członkowie danej korporacji.

Grupy interesu

Scharakteryzowane w tym temacie organizacje – podobnie jak ruchy społeczne i niektóre organizacje pozarządowe – można zaliczyć do **grup interesu** (nacisku). Określa się tak zorganizowane zbiorowości ludzi, którzy dążą do realizacji pewnych wspólnych celów. Powodzenie ich działań jest jednak uzależnione od decyzji organów państwa, dlatego grupy interesu starają się wywierać wpływ na polityków. Tego typu aktywność określa się jako **lobbing**

Grupy interesu przede wszystkim wyrażają potrzeby i cele różnych środowisk i społeczności. Często jednak ich dążenia są zbieżne z interesem całego społeczeństwa. Grupy tego typu mogą np. przyczyniać się do podniesienia jakości uchwalanego prawa i wzrostu skuteczności działań państwa. Dostarczają bowiem politykom i urzędnikom informacji, które są niezbędne dla rzetelnego poznania konkretnych problemów społecznych.

Działalność grup interesu może jednak mieć także negatywne konsekwencje. Czasami prowadzą one działalność niejawną i wykorzystują nieformalne kanały kontaktu, aby wpływać na polityków. Z tego typu relacji mogą wynikać różne patologie społeczne, np. korupcja, klientelizm. Aby przeciwdziałać tym negatywnym zjawiskom, w wielu państwach wprowadzono przepisy regulujące lobbing, np. w Polsce obowiązuje *Ustawa o działalności lobbingowej w procesie stanowienia prawa*.

Przykład

Samorządy zawodowe w Polsce

Samorządy zawodowe w Polsce dzieli się na organizacje reprezentujące osoby, które wykonują profesje:

- prawnicze i związane z egzekwowaniem prawa (samorządy adwokatów, radców prawnych, notariuszy, komorników i kuratorów sądowych; np. Naczelna Rada Adwokacka, Krajowa Rada Radców Prawnych);
- medyczne i pokrewne (samorządy lekarzy, lekarzy weterynarii, aptekarzy, pielęgniarek, położnych, diagnostyków laboratoryjnych i psychologów; np. Naczelna Izba Lekarska);
- związane budownictwem i projektowaniem (samorządy architektów i inżynierów budownictwa; np. Krajowa Izba Architektów);
- powstałe w wyniku rozwoju gospodarki rynkowej (samorządy biegłych rewidentów, doradców podatkowych i rzeczników patentowych; np. Krajowa Izba Doradców Podatkowych).

Ćwiczenia

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

1 Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj polecenia.

Praca z tekstem źródłowym

Art. 20. 1. Organizacja związkowa, reprezentatywna w rozumieniu ustawy o Radzie Dialogu Społecznego, ma prawo występowania z wnioskami o wydanie lub zmianę ustawy albo innego aktu prawnego w zakresie spraw objętych zadaniami związku zawodowego. Wnioski dotyczące ustaw związek kieruje do posłów lub organów mających prawo inicjatywy ustawodawczej. W przypadku aktów prawnych niższego rzędu wnioski kieruje się do organów uprawnionych do ich wydania.
2. Organ państwowy, do którego został skierowany wniosek, obowiązany jest w terminie 30 dni przedstawić związkowi zawodowemu swoje stanowisko, a w razie negatywnego stanowiska – także jego uzasadnienie.

Źródło: Dz.U. z 1991 r. Nr 55, poz. 234.

a) Scharakteryzuj rolę organizacji związkowych w procesie ustanawiania prawa.

b) Rozstrzygnij, czy organy, którym przysługuje inicjatywa ustawodawcza, mają obowiązek uwzględnić postulaty związku zawodowego dotyczące kształtu regulacji prawnych.

2 Podaj przykłady podejmowanych przez związki zawodowe działań, które mają na celu obronę interesów pracowników zatrudnionych w przedsiębiorstwie.

3 Sporządź krótką notatkę, w której scharakteryzujesz wybraną polską centralę związkową. Skorzystaj z dostępnych źródeł.

4 Wskaż dwie cechy, którymi wyróżniają się samorządy zawodowe na tle innych organizacji omówionych w temacie 3.

5 Odszukaj w internecie statut jednej z organizacji zrzeszających pracodawców. Na podstawie tego dokumentu przedstaw cele i zadania, które ona realizuje.

6 Sformułuj argument i kontrargument do tezy: „Lobbing w pozytywny sposób wpływa na działalność polityków". Użyj wyrażenia „grupa interesu" i wyjaśnij jego znaczenie. Możesz skorzystać z dostępnych źródeł informacji.

★ **7** Podzielcie się na dwie drużyny. Osoby z pierwszego zespołu wcielą się w przedstawicieli związku zawodowego, a członkowie drugiej grupy – w reprezentantów organizacji pracodawców. Przygotujcie się do negocjacji dotyczących wysokości wynagrodzeń w przedsiębiorstwie.

- Strona związkowa opracowuje argumenty za wprowadzeniem podwyżki płac.
- Strona pracodawcy gromadzi kontrargumenty dotyczące kondycji finansowej przedsiębiorstwa i sytuacji na rynku pracy.

Po zakończeniu przygotowań przeprowadźcie merytoryczną dyskusję, w której doprowadzicie do porozumienia satysfakcjonującego zarówno dla pracowników, jak i dla pracodawcy.

8 Wyjaśnij, czym jest Rada Dialogu Społecznego. Podaj przykłady organizacji, które mają w niej przedstawicieli, oraz wymień przysługujące im w związku z tym uprawnienia.

Podsumowanie

1 Społeczeństwo obywatelskie

- **Społeczeństwo obywatelskie** – zbiorowość, której członkowie na wiele sposobów działają w różnych obszarach życia publicznego, aby zrealizować określone cele. Podejmują aktywność z własnej inicjatywy i niezależnie od organów władzy państwowej. Do społeczeństwa obywatelskiego zalicza się wszystkie organizacje społeczne powołane przez obywateli.
- **Funkcje społeczeństwa obywatelskiego:**
  – realizacja zadań społecznych znajdujących się poza sferą działania władzy publicznej;
  – kontrolowanie decyzji i działań instytucji i organów państwowych;
  – umożliwianie różnym grupom społecznym wyrażania i realizacji własnych interesów;
  – ochrona życia prywatnego obywateli przed nadmierną ingerencją ze strony państwa;
  – stwarzanie obywatelom możliwości aktywnego działania w sferze publicznej.
- **Ruch organicznikowski** – nurt w polskiej myśli społecznej uformowany w drugiej połowie XIX w. Celem jego przedstawicieli było odnalezienie skutecznego sposobu walki o przetrwanie narodu polskiego pod zaborami. Inicjowali oni pracę organiczną, która obejmowała każdą formę legalnego, oddolnego działania mającego na celu zachowanie polskiej tożsamości w okresie bez suwerennego państwa.

2 Organizacje pozarządowe

- **Organizacje pozarządowe (NGO)** – organizacje niezależne od organów władzy publicznej i samorządu terytorialnego, nienastawione w swojej działalności na osiąganie zysków. Funkcjonują dzięki pracy wolontariuszy. Najczęściej przybierają formę stowarzyszenia lub fundacji. Ogół organizacji pozarządowych określa się jako trzeci sektor.
- **Sektory działalności społeczno-gospodarczej w państwie**

I sektor (państwowy)	II sektor (rynkowy)	III sektor (pozarządowy)
Organy władzy państwowej i samorządowej oraz podlegające im instytucje administracji publicznej.	Prywatne przesiębiorstwa, a także inne instytucje powołane w celach zarobkowych.	Organizacje pozarządowe, przede wszystkim stowarzyszenia i fundacje, działające *non profit*.

- **Stowarzyszenie** – dobrowolne i trwałe zrzeszenie obywateli działające w celach niezarobkowych. Jego członkowie samodzielnie określają własne cele, program działania oraz strukturę organizacyjną.
- **Stowarzyszenie zwykłe** – uproszczona forma stowarzyszenia, która nie posiada osobowości prawnej. Organizację taką mogą utworzyć co najmniej trzy osoby, które uchwalają regulamin jej działalności.
- **Fundacja** – instytucja powołana do realizacji ważnych celów społecznych i działająca dzięki wykorzystaniu majątku przekazanego przez fundatora.
- **Organizacja pożytku publicznego (OPP)** – organizacja pozarządowa o specjalnym statusie, działająca na rzecz całego społeczeństwa lub określonej grupy społecznej, której członkowie znajdują się w trudnej sytuacji życiowej. Aby uzyskać status OPP, dana instytucja musi spełnić wymagania określone w *Ustawie o działalności pożytku publicznego i wolontariacie*.

- **Think tanki** – instytucje prowadzące badania i analizy, a następnie na podstawie uzyskanych wyników opracowujące rozwiązania dotyczące różnych obszarów funkcjonowania państwa. Szczególnie prężnie działają w krajach anglosaskich.

3 Spółdzielczość

- **Spółdzielczość** – forma działalności społeczno-gospodarczej prowadzonej przez grupę ludzi dążących do realizacji wspólnych celów.
- **Spółdzielnia** – dobrowolne zrzeszenie, które prowadzi działalność gospodarczą w interesie swoich członków. Głównym celem spółdzielni jest zaspokajanie potrzeb ekonomicznych uczestniczących w niej osób. Zarządzają nią w sposób demokratyczny wszyscy członkowie, a jej majątek jest ich wspólną własnością.
- Spółdzielnie działają zgodnie z zasadami:
  – współpracy,
  – współdziałania i solidaryzmu społecznego,
  – dążenia do efektywności ekonomicznej.
- **Rodzaje spółdzielni w Polsce:** spółdzielcze kasy oszczędnościowo-kredytowe (SKOK), banki spółdzielcze, spółdzielnie kółek rolniczych (SKR), spółdzielczość gminna Samopomoc Chłopska, spółdzielnie mieszkaniowe, spółdzielnie pracy, spółdzielcze grupy producentów rolnych, spółdzielczość spożywców Społem, spółdzielnie socjalne, spółdzielnie inwalidów i niewidomych, spółdzielnie uczniowskie, spółdzielnie mleczarskie, spółdzielnie rzemieślnicze, spółdzielnie ogrodniczo-pszczelarskie.

4 Organizacje społeczno-zawodowe

- **Związki zawodowe** – organizacje zrzeszające pracowników, powołane do ich reprezentowania oraz do obrony ich praw i interesów ekonomicznych i socjalnych. Często prowadzą one również działalność samopomocową (np. zapewniają wsparcie finansowe strajkującym), edukacyjną i kulturalną. Zgodnie z *Ustawą o związkach zawodowych* są one organizacjami dobrowolnymi, samorządnymi i niezależnymi.
- **Centrale związkowe** – organizacje zrzeszające związki zawodowe. Do największych centrali związkowych w Polsce należą:
  – Niezależny Samorządny Związek Zawodowy (NSZZ) „Solidarność",
  – Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych (OPZZ),
  – Forum Związków Zawodowych (FZZ).
- **Organizacje pracodawców** – zrzeszenia, których celem jest obrona interesów i praw przedsiębiorców wobec związków zawodowych i organów władzy państwowej. Są one samorządne i niezależne od administracji rządowej, samorządu terytorialnego i innych instytucji.
- **Samorządy zawodowe** – zrzeszenia, które reprezentują osoby wykonujące zawody zaufania publicznego, związane z realizacją zadań publicznych o szczególnym znaczeniu i charakterze. To organizacje przymusowe – osoba wykonująca daną profesję musi być członkiem konkretnego samorządu.
- **Rada Dialogu Społecznego** – instytucja powołana do rozwijania współpracy między najważniejszymi uczestnikami rynku pracy. Stanowi ona forum, na którym pracodawcy, pracownicy i rząd prowadzą trójstronne rozmowy.
- **Grupy interesu** – zorganizowane zbiorowości ludzi dążących do realizacji pewnych wspólnych celów. Aby je osiągnąć, starają się różnymi sposobami wpływać na polityków sprawujących władzę, czyli uprawiają lobbing. Grupy interesu wyrażają potrzeby określonych środowisk i społeczności, często jednak ich dążenia są zbieżne z interesem całego społeczeństwa.

Sposób na zadania

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

Zadanie 1.

Elektoraty ugrupowań politycznych*	Badani uważający, że ludzie tacy jak oni mają wpływ...			Badani niemający poczucia wpływu na sprawy publiczne
	...na sprawy zarówno miasta lub gminy, jak i kraju	...tylko na sprawy miasta lub gminy	...tylko na sprawy kraju	
	w procentach			
Lewica	51	27	0	22
Konfederacja Wolność i Niepodległość	40	20	3	38
Koalicja Obywatelska	29	33	3	35
Prawo i Sprawiedliwość (wraz z Solidarną Polską i Porozumieniem)	35	17	7	42
Polska 2050 Szymona Hołowni	29	27	2	42
Niezdecydowani	29	23	3	45
Niezamierzający głosować	17	16	3	63
Ogół badanych	28	22	4	46

* Wyróżnione na podstawie deklaracji badanych dotyczących udziału w ewentualnych wyborach do Sejmu oraz poparcia konkretnego ugrupowania. W zestawieniu pominięto potencjalne elektoraty PSL-Koalicji Polskiej oraz Kukiz'15 ze względu na zbyt małą liczbę badanych deklarujących poparcie dla tych ugrupowań.

Źródło: A. Cybulska, *Poczucie wpływu obywateli na sprawy publiczne*, „Komunikat z badań" 2021, nr 56, www.cbos.pl [dostęp: 20.12.2022].

1.1. Rozstrzygnij, wyborcy której partii uwzględnionej w tabeli prezentują najsilniej rozwinięte poczucie podmiotowości obywatelskiej. Uzasadnij odpowiedź, odwołując do zaprezentowanych wyników badania.

1.2. Rozważ, czy występuje zależność między poglądami politycznymi obywateli a ich przekonaniem o własnym wpływie na sprawy publiczne. Uzasadnij swoją odpowiedź.

Wskazówki

1.1. Zauważ, że polecenie składa się z dwóch elementów – na podstawie wyników badania najpierw musisz dokonać rozstrzygnięcia, a następnie uzasadnić swoją odpowiedź. Pamiętaj o różnicy między pojęciami „procent" i „punkt procentowy". Przypomnij sobie również znaczenie terminów „podmiot" i „podmiotowość", których zrozumienie jest kluczowe dla właściwego wykonania zadania. Następnie ustal – po analizie danych z tabeli – na jaką partię głosują ankietowani, którzy najczęściej są przekonani o swoim wpływie na sprawy publiczne, czyli prezentują podmiotowość obywatelską na najwyższym poziomie.

1.2. Podziel ugrupowania wymienione w tabeli na liberalne i konserwatywne (albo na prawicowe, centrowe i lewicowe). Sprawdź, czy między wyborcami partii z wyodrębnionych grup występują wyraźne różnice dotyczące poczucia wpływu na sprawy publiczne. Pamiętaj o uzasadnieniu odpowiedzi.

Odpowiedź

1.1. Rozstrzygnięcie: elektorat Lewicy.

Uzasadnienie: 51% badanych zwolenników Lewicy uważa, że może wpływać na sprawy publiczne na szczeblach zarówno centralnym, jak i lokalnym. Tylko 22% lewicowych wyborców ma poczucie, iż praktycznie nic od nich nie zależy – tak w skali ogólnopaństwowej, jak w ich najbliżej okolicy. Wśród elektoratu pozostałych partii funkcjonujących na polskiej scenie politycznej odsetek osób przekonanych o własnej sprawczości w sferze publicznej jest wyraźnie mniejszy.

1.2. Przykładowa odpowiedź: Nie występuje zależność między poglądami politycznymi obywateli a ich poczuciem wpływu na sprawy publiczne.

Przykładowe uzasadnienie: Wysoki odsetek osób przekonanych o własnym wpływie na sprawy publiczne odnotowano wśród wyborców zarówno ugrupowania lewicowego i liberalnego w kwestiach światopoglądowych (Lewica), jak i partii prawicowej/konserwatywnej (Konfederacja Wolność i Niepodległość). Brak związku między poglądami a poczuciem sprawczości można również stwierdzić po analizie wyników świadczących o niskim poziomie podmiotowości obywatelskiej – mały odsetek badanych wyrażających przekonanie o własnym wpływie na życie zbiorowe stwierdzono w elektoratach zarówno liberalnym (Polska 2050 Szymona Hołowni), jak i konserwatywnym (Prawo i Sprawiedliwość, Solidarna Polska, Porozumienie).

Zadania powtórzeniowe

WYPEŁNIJ W ZESZYCIE

Zadanie 2.

O dwóch organizacjach działających w Polsce

A. […] [Organizacja skupia] ponad 4100 firm zatrudniających w sumie ponad 1 mln osób. Jesteśmy członkiem Rady Dialogu Społecznego. […] mamy przedstawicielstwo w Brukseli i należymy do Business Europe – największej europejskiej organizacji reprezentującej interesy przedsiębiorców […] wobec Komisji Europejskiej, Parlamentu Europejskiego i innych instytucji UE. Skutecznie zabiegamy o lepsze prawo dla polskich przedsiębiorców, dbamy o ich wizerunek. Monitorujemy bariery dla przedsiębiorczości i przygotowujemy własną ekspertyzę makroekonomiczną.

B. […] [24 listopada] 1984 r. przedstawiciele […] zgromadzeni w Bytomiu powołali do życia [organizację] […]. Ten akt założycielski kończył pierwszy, niezwykle trudny etap odradzania się ruchu związkowego po wprowadzeniu stanu wojennego. […] [Opisywany podmiot] aktywnie włączył się do prac Europejskiej Konfederacji […]. Byliśmy obecni zarówno na posiedzeniach plenarnych, jak i na demonstracjach, chociażby w Lublanie w kwietniu 2008 r., gdzie [wystąpiliśmy] […] ramię w ramię z całą związkową Europą na rzecz godnej płacy, czy rok później w Berlinie i Pradze pod hasłem: „Walczymy z kryzysem. Po pierwsze człowiek".

Źródło: konfederacjalewiatan.pl; www.opzz.org.pl [dostęp: 3.01.2023].

2.1. Określ, jakiego typu organizacje zostały przedstawione w przytoczonych fragmentach.

2.2. Porównaj opisane w tekście podmioty. Uwzględnij informacje o tym, kogo one reprezentują oraz jaki jest zakres ich działalności.

Zadanie 3.

Fragment aktu prawnego

Art. 1.
1. […] [Organizacja ta] jest dobrowolną i samorządną organizacją ludzi pracy, powołaną do reprezentowania i obrony ich praw, interesów zawodowych i socjalnych.
2. […] [Ten typ organizacji] jest niezależny w swojej działalności statutowej od pracodawców, administracji państwowej i samorządu terytorialnego oraz od innych organizacji.
3. Organy państwowe, samorządu terytorialnego i pracodawcy obowiązani są traktować jednakowo wszystkie […] [tego typu organizacje].

Źródło: isap.sejm.gov.pl [dostęp: 2.01.2023].

3.1. Wskaż właściwe dokończenie zdania.

Organizacja opisana w cytowanym akcie prawnym to

A. spółdzielnia socjalna.
B. związek zawodowy.
C. organizacja pożytku publicznego.
D. spółdzielnia pracy.

3.2. Wymień trzy najważniejsze cechy organizacji opisanej w zacytowanym artykule.

Zadanie 4.

O społeczeństwie obywatelskim w Polsce

Biorąc pod uwagę stawianą nieco więcej niż dekadę temu pesymistyczną diagnozę „społecznego bezruchu" […], czyli niskiej aktywności obywatelskiej Polaków w sferze publicznej, można stwierdzić, że od kilku przynajmniej lat przeżywamy kolejną falę rozkwitu społecznej aktywności w ramach szeroko pojmowanego społeczeństwa obywatelskiego. Przyjmuje ona rozmaite postaci: od inicjatyw nieformalnych, przez mniej czy bardziej zinstytucjonalizowane ruchy społeczne, aż po aktywność zinstytucjonalizowaną w ramach NGO. […] Na społeczny aktywizm, szczególnie zaś na sposoby i strategie działania ruchów społecznych, zwykło się patrzeć z perspektywy określonych praktyk – czy też rytuałów – partycypacyjnych, tak różnorodnych jak praktyki samopomocowe i samoorganizacyjne, wytwarzanie „sfer autonomicznych", uczestnictwo w zgromadzeniach i demonstracjach, sygnowanie [podpisywanie] listów protestacyjnych, rozmaite praktyki legalistyczne, by wymienić te najbardziej oczywiste. Wszystkie one tworzą dość standardowy repertuar polityk protestu, czy to radykalnych, czy reformistycznych.

Źródło: *Społeczeństwo obywatelskie w teorii i praktyce*, red. R. Boguszewski, Warszawa 2018, s. 51, https://sgw0.bg.sggw.pl [dostęp: 2.01.2023].

4.1. Wyjaśnij, co autor tekstu określił za pomocą wyrażenia „społeczny bezruch".

4.2. Rozważ, do jakich aktywności podejmowanych przez Polaków w ostatnich latach może się odnosić użyte w tekście wyrażenie „polityki protestu". Uzasadnij swoją odpowiedź.

nowa era *Twoje mocne strony*

W centrum uwagi

W części 2 podręcznika zostały omówione tematy dotyczące różnych form aktywności obywatelskiej, polityki, komunikacji społecznej i mediów, a także prawa obowiązującego na terytorium RP. W publikacji szczególny nacisk położono na kształtowanie umiejętności obywatelskich i doskonalenie najważniejszych umiejętności przedmiotowych, takich jak analiza danych statystycznych i tekstów źródłowych czy udział w dyskusji.

Wiedza w praktyce

Różnorodne ćwiczenia pozwalają kształcić wymagane umiejętności i utrwalać zdobytą wiedzę.

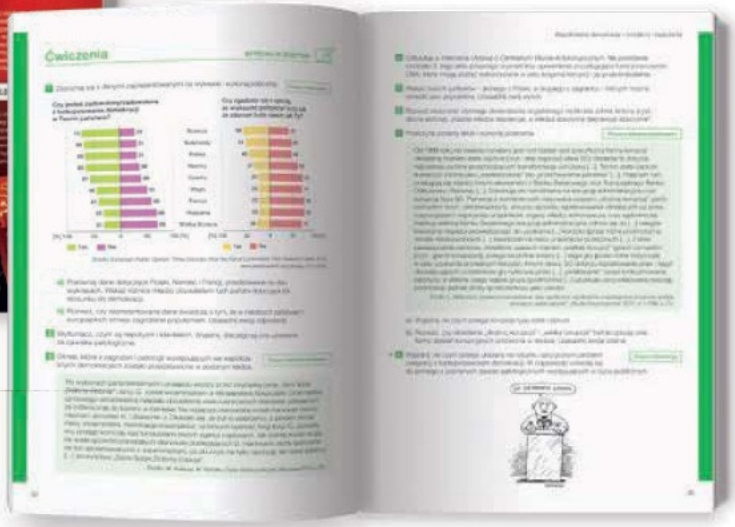

Wyjaśnianie ważnych zagadnień

Czytelne infografiki i schematy ułatwiają zrozumienie istotnych treści przedmiotowych.

WIESZ, UMIESZ, ZDASZ

Podręcznik zawiera elementy kształcące kluczowe umiejętności wskazane w podstawie programowej. *Wiesz, umiesz, zdasz* to blok powtórzeniowy, który pozwala uporządkować wiedzę z danego rozdziału i utrwalić umiejętności opanowane na lekcjach. Blok ten składa się z *Podsumowań* z najważniejszymi informacjami, instrukcji *Sposób na zadania* oraz *Zadań powtórzeniowych*.

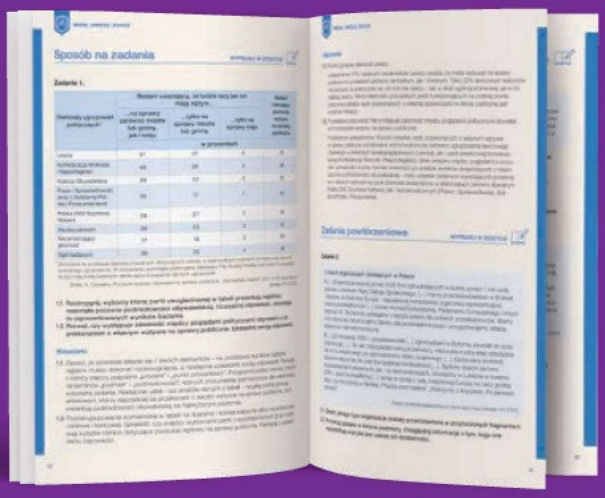

Nowa Era Sp. z o.o.

www.nowaera.pl nowaera@nowaera.pl

Centrum Kontaktu: 58 721 48 00